

TESI DOCTORAL

Maltractament en les relacions de parella: estils de personalitat, simptomatologia i ajustament diàdic d'un grup de dones maltractades

Montse Davins i Pujols

Dirigida pel **Dr. Carles Pérez i Testor**

Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport, Blanquerna

Universitat Ramon Llull

Barcelona, gener de 2005

**Aquest Projecte d'Investigació s'ha realitzat amb el suport del
Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació
(DURSI), de la Generalitat de Catalunya, que concedí a la doctoranda
una beca per a la Formació de Personal Investigador (2001 FI 00522)**

**Aquesta recerca també ha estat possible gràcies a un ajut (U/01-6) de
l'Institut Català de la Dona (ICD), de la Generalitat de Catalunya**

També volem fer constar l'ajut de la Xarxa Temàtica de Violència Familiar
(XTVF) reconeguda pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la
Informació (DURSI), i el suport del Departament de Benestar i Família, de la
Generalitat de Catalunya

Al meu pare

A les persones que estimo

*A tots aquells
que m'han ensenyat a aprendre*

Agraïments

Durant el temps que m'he dedicat a elaborar la present tesi doctoral he tingut la fortuna de conèixer persones que m'han ajudat constantment i m'han recolzat amb la seva amistat i generositat. Vull agrair el suport rebut, ja sigui des del pla professional o acadèmic com del personal, a totes les persones que m'han acompanyat, instruït i aconsellat en la realització d'aquest treball.

Al meu director de la tesi doctoral, el Dr. Carles Pérez i Testor, per la seva capacitat científica, excel·lent sentit clínic i, més important que això, qualitat humana. He d'agrair-li tot el que m'ha ensenyat, en el camp clínic i científic, sempre amb desinterès i extraordinària dedicació, i el seu recolzament constant en les “vicissituds” doctorals i en moltes altres esferes de la vida.

Al Dr. Jaume Aguilar, per les hores compartides, per ajudar-me a pensar i a créixer.

Al Dr. Josep A. Castillo i Garayoa, pels seus estimulants comentaris científics i per la seva capacitat per a mobilitzar inquietuds en relació a llacunes científiques que pocs perceben.

Al Dr. Manel Salamero, per les seves aportacions teòriques i metodològiques, que han estat fonamentals.

A na Marta San Martino, per la seva capacitat de transmetre confiança i il·lusió en aquesta tasca, i per fer possible la recollida de dades.

Al Dr. Jordi Font, per la seva autèntica disponibilitat, la seva empatia i l'ajuda que m'ha brindat en els moments més necessitats.

A l'Institut Català de la Dona, al centre d'urgències i a les cases d'acolliment per a dones maltractades que han permès la realització del treball.

A les dones que han participat en l'estudi, per la seva col·laboració generosa en aportar les dades sobre les que es basa aquesta investigació, ja que sense elles aquest estudi no hagués estat possible.

A la Universitat Ramon Llull, a la Facultat de Psicologia i, especialment, als companys del Grup d'Estudis i Recerca de la Família (GERF), per la seva disposició i interès en aquest estudi.

Als professionals de la Fundació Vidal i Barraquer, per estar sempre atents al meu procés vital, tant professional i de formació com personal; pel seu suport i els agradables moments compartits.

A diversos investigadors i terapeutes, pels suggeriments que m'han fet en les presentacions de la metodologia d'aquest treball i els resultats preliminars que han estat objecte de presentacions en congressos i jornades científiques.

A les meves amigues i, molt especialment, a la Vane, la Maria, la Sílvia, la Marina i la Marta, per ser presents en tot moment, pel seu bon humor i per la seva capacitat de donar un cop de mà en situacions d' "emergència", sempre bones companyes de fatigues.

Al Josta, per l'amor i el dolor compartit.

A la meva família, M^aRoses i Rossend, per ser-ho.

A tots, moltes gràcies.

Introducció.....	25
-------------------------	-----------

Primera part: Fonaments teòrics i conceptuals
Maltractament en les relacions de parella

1. Motivacions i particularitats del tema objecte d'estudi.....	37
2. La qualitat de les relacions de parella.....	49
3. Conceptualització del maltractament en les relacions de parella.....	63
3.1. Aproximació al concepte de maltractament.....	64
3.2. Tipologies de maltractament.....	69
4. Estat actual en xifres: prevalença del maltractament en les relacions de parella.....	79
4.1. Dades generals sobre la violència en les relacions.....	79
4.2. Dades sobre la situació de les dones maltractades a l'Estat Espanyol.....	84
5. Teories explicatives generals sobre el maltractament.....	97
5.1. Models sociològics.....	98
5.2. Models psicològics.....	101
6. Variables de risc.....	109
6.1. Factors de vulnerabilitat a patir maltractament en la dona.....	109
6.1.1. Edat.....	110
6.1.2. Nivell socioeconòmic i educatiu.....	111
6.1.3. Moment vital.....	111
6.1.4. Fills.....	111
6.1.5. Aïllament i manca de suport social.....	112
6.1.6. Establiment de vincles.....	112
6.1.7. Història personal prèvia.....	113
6.1.8. Característiques personals.....	116
6.2. Factors que dificulten el distanciament del maltractador.....	118

7. Conseqüències del maltractament en la dona.....	129
7.1. Sobre l'entorn familiar: els fills.....	130
7.2. Físiques.....	135
7.3. Psicològiques.....	136
7.3.1. Ansietat/Temor.....	138
7.3.2. Depressió.....	140
7.3.3. Baixa autoestima.....	143
7.3.4. Trastorn per estrès posttraumàtic.....	145
7.3.5. Síndrome de la dona maltractada.....	149
7.3.6. Aïllament.....	152
7.3.7. Dificultats de relació interpersonal.....	154
7.3.8. Canvis en els estils de personalitat.....	154
8. Personalitat i psicopatologia: aproximació conceptual i clínica.....	161
8.1. Estils de personalitat i trastorns de personalitat.....	162
8.2. Teories de la personalitat: històriques i contemporànies.....	166
8.2.1. Model de personalitat de Millon.....	170
8.3. Avaluació de la personalitat.....	177
8.3.1. El qüestionari Clínic Multiaxial de Millon (MCMI).....	180
8.4. Alteracions en la personalitat de les dones maltractades en la infantesa i en la relació de parella.....	183

Segona part: Aplicació empírica

Estils de personalitat, simptomatologia i ajustament diàdic d'un grup de dones maltractades

9. Plantejament de la recerca.....	197
9.1. Justificació.....	197
9.2. Objectius.....	200
9.3. Hipòtesis.....	202
10. Mètode.....	207
10.1. Participants.....	207
10.2. Instruments.....	208

10.3. Procediment.....	210
10.4. Anàlisi de les dades.....	211
10.5. Implicacions ètiques.....	213
11. Resultats.....	217
11.1. Característiques sociodemogràfiques i diverses circumstàncies rellevants del maltractament.....	217
11.2. Ajustament Diàdic.....	225
11.3. Simptomatologia clínica i psicopatologia.....	228
11.3.1. Índexs de modificació.....	228
11.3.2. Síndromes clíniques i escales de personalitat patològica.....	232
11.4. Perfils de personalitat.....	234
11.5. Maltractament a la infantesa vs. no maltractament a la infantesa	249
12. Discussió.....	255
12.1. Dades sociodemogràfiques i circumstàncies del maltractament.....	255
12.2. Qualitat percebuda de la relació de parella.....	261
12.3. Simptomatologia clínica i psicopatologia	265
12.4. Estils bàsics de personalitat.....	269
12.5. Maltractament en la infantesa i en la relació de parella.....	279
13. Limitacions, consideracions i prospectiva.....	285
13.1. Limitacions.....	285
13.2. Algunes consideracions clínico-assistencials.....	287
13.3. Reptes per a la investigació.....	295
14. Conclusions.....	299
Referències bibliogràfiques.....	305
Annexos.....	353
Annex 1: Descripció de les escales clíniques de l'MCMI-II de Millon.....	353
Annex 2: Escala d'Ajustament Diàdic (Spanier, 1976).....	355
Annex 3: Adaptació de l'Entrevista Semiestructurada sobre Maltractament Domèstic.....	357

Índex de taules

Taula 1.	Maltractament psicològic: diferents formes de categoritzar-lo.....	70
Taula 2.	Denúncies per maltractaments produïts per la parella.....	86
Taula 3.	Trucades rebudes al 900 900 120 (agost 2001 - octubre 2004) segons el sexe.....	87
Taula 4.	Trucades rebudes al 900 900 120 (agost 2001 - octubre 2004) segons l'edat.....	87
Taula 5.	Dones mortes per la seva parella o ex-parella a Catalunya.....	90
Taula 6.	Víctimes d'homicidi/assassinat per la parella o ex-parella a l'Estat Espanyol.....	90
Taula 7.	Ordres de protecció de les víctimes de maltractaments.....	91
Taula 8.	Signes depressius que pateixen les dones maltractades.....	141
Taula 9.	Correspondència entre els patrons de personalitat de Millon i els trastorns de la personalitat del DSM-III.....	172
Taula 10.	Criteris d'inclusió i exclusió de la mostra.....	208
Taula 11.	Característiques sociodemogràfiques de les dones maltractades avaluades (I).....	219
Taula 12.	Característiques sociodemogràfiques de les dones maltractades avaluades (II).....	220
Taula 13.	Circumstàncies del maltractament.....	223
Taula 14.	Atribucions del maltractament per part de les dones.....	224
Taula 15.	Canvis en la manera de ser de les dones atribuïdes al maltractament patit.....	225
Taula 16.	Mitjanes i desviacions estàndard de les puntuacions de la DAS.....	226
Taula 17.	Índexs de modificació de l'MCMI-II: dades descriptives.....	229

Taula 18.	Índexs de modificació de l'MCMI-II per cada dona.....	231
Taula 19.	Escales de personalitat patològica: dades descriptives.....	232
Taula 20.	Síndromes clíniques de gravetat moderada: dades descriptives.....	232
Taula 21.	Síndromes clíniques de gravetat extrema: dades descriptives.....	233
Taula 22.	Relació entre simptomatologia clínica i tipus de servei assistencial.....	234
Taula 23.	Escales bàsiques de personalitat: dades descriptives.....	235
Taula 24.	Estils de personalitat i escales clíniques de l'MCMI-II per cada dona..	236
Taula 25.	Escales bàsiques de personalitat per grups: dades descriptives.....	243
Taula 26.	Índexs de modificació per grups: dades descriptives.....	248
Taula 27.	Escales de personalitat patològica i síndromes clíniques per grups: dades descriptives.....	249
Taula 28.	Relació entre maltractament a la infantesa i antecedents	250
Taula 29.	Relació entre maltractament a la infantesa i puntuacions de la DAS.....	251
Taula 30.	Relació entre maltractament a la infantesa i puntuacions de l'MCMI-II.....	251
Taula 31.	Correspondència entre les agrupacions dels trastorns de personalitat del DSM-IV i els patrons de personalitat de Millon.....	271
Taula 32.	Principals objectius terapèutics en l'assistència amb dones maltractades.....	294
Taula 33.	Qüestions de contingut del treball psicològic.....	294

Índex de gràfics

Gràfic 1.	Edat de les dones maltractades.....	218
Gràfic 2.	Tipus de maltractament experimentat.....	221
Gràfic 3.	Resposta de l'ítem de la DAS sobre el futur de la relació.....	228
Gràfic 4.	Desitjabilitat (Y).....	230
Gràfic 5.	Alteració (Z).....	230
Gràfic 6.	Sinceritat (X).....	230
Gràfic 7.	Escala de personalitat patològica i síndromes clíniques (MCMI-II).	233
Gràfic 8.	Escala bàsica de personalitat (MCMI-II).....	235
Gràfic 9.	Número de dones amb puntuacions $TB \geq 75$ en les escales bàsiques de personalitat.....	239
Gràfic 10.	Perfils mitjans de personalitat dels 3 grups	243
Gràfic 11.	Perfils mitjans de personalitat patològica i síndromes clíniques dels 3 grups.....	247

Índex de vinyetes

Primera vinyeta	Sra. C.....	257
Segona vinyeta	Sra. A.....	260
Tercera vinyeta	Sra. I.....	263
Quarta vinyeta	Sra. T.....	264
Cinquena vinyeta	Sra. Z.....	268
Sisena vinyeta	Sra. M.....	272
Setena vinyeta	Sra. F.....	276
Vuitena vinyeta	Sra. E.....	280
Novena vinyeta	Sra. L.....	288
Desena vinyeta	Sra. R.....	291
Onzena vinyeta	Sra. Y.....	292

Introducció

Un dels problemes socials que en els últims anys ha pres un principal protagonisme per la seva preocupació, és la violència familiar. Dins l'àmbit de la família, existeixen diferents tipus de violència segons a qui vagi dirigida: violència conjugal, violència als infants, violència a la gent gran, etc., i segons la manera que adopti: psicològica, física, sexual, etc. De tot l'extens camp de la violència familiar, en el treball que presentem ens interessa analitzar aquest fenomen en les relacions de parella i, més concretament, el maltractament contra les dones exercit per la parella o el cònjuge. Volem col·laborar en l'evolució dels sabers psicològics en el marc de la **violència conjugal** i pensem que els coneixements que se'n derivin -malgrat limitats per no abordar el tema en totes les seves dimensions-, podran facilitar la posterior elaboració de programes preventius, educatius i terapèutics.

Considerem que aquest estudi és rellevant, en primer lloc, perquè la investigació contribueix de forma dinàmica a remoure l'entorn i es dirigeix cap a un provenir enriquidor. En segon lloc, és una aportació al món dels maltractaments en el sí d'una relació de parella, que permet contribuir a la comprensió dels problemes que es generen per tal de poder aportar benestar, salut i qualitat de vida a la societat en general i a les persones que pateixen maltractaments. I, en tercer lloc, ha estat gratificant com a experiència personal en qualitat d'autora.

En el temps de gaudi d'una beca FI (2001 FI 00522), he desenvolupat la meua **tasca investigadora** al Departament de Psicologia de la Universitat Ramon Llull (URL). Aquesta activitat m'ha permès obtenir les dades que constitueixen l'estudi que segueix, fruit del treball que s'ha realitzat en casos d'acolliment i centres d'urgències de la ciutat de Barcelona entre el novembre de 2001 i el maig de 2004. La tesi doctoral que presentem no està desvinculada dels anteriors treballs que hem realitzat fins el moment; vol ser una continuació del Treball de Recerca¹ recentment presentat, però tractant el

¹ Treball d'Investigació realitzat dins el Període de Recerca (12 crèdits) del Programa de Doctorat Intensiu en Investigació Psicològica (2001-2003), de la Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport, Blanquerna, Universitat Ramon Llull; defensat públicament el setembre de 2003 sota el títol *Violència en les relacions de parella: estils de personalitat d'un grup de dones maltractades*.

tema que ens ocupa d'una manera més precisa i elaborada, intentant salvar algunes de les limitacions observades, i tenint en compte les aportacions que va exposar i argumentar el tribunal del treball d'investigació. Els propòsits generals que ens hem plantejat són: reflexionar sobre les circumstàncies del maltractament en les relacions de parella i detectar els estils de personalitat de les dones maltractades que arriben als serveis assistencials.

Durant aquest període s'han publicat dos articles de divulgació². Els resultats preliminars que s'han obtingut al llarg del procés d'investigació han estat objecte de diverses presentacions de pòsters i comunicacions en congressos i jornades científiques³. A més, la revisió de la bibliografia rellevant sobre el tema d'estudi ha permès la col·laboració en dos capítols de llibre⁴. També, fruit d'aquest treball s'ha confeccionat una memòria de recerca⁵ per l'ajut que ens concedí l'Institut Català de la Dona (ICD), de la Generalitat de Catalunya (U/01-6), una memòria⁶ de la Unitat d'Atenció Especialitzada per a Dones Maltractades (Fundació Vidal i Barraquer), amb el suport del Departament de Benestar i Família, de la Generalitat de Catalunya, i un article científic⁷ acceptat en una revista internacional. A més a més, aquesta recerca forma part de la Xarxa Temàtica de Violència Familiar (XTVF), reconeguda pel Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació (DURSI) l'any 2002.

² Pérez Testor, C., Castillo, J. A. i Davins, M. (2002, abril, 16). La violència familiar. *Diari Avui*.
Pérez Testor, C., Castillo, J. A. i Davins, M. (2002). Violència familiar: violència de gènere. *ALOMA Revista de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport*, 10, 141-144.

³ Jornades sobre Violència en la Família i Teràpia Familiar (Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport, Blanquerna. Barcelona, abril de 2002).

III Congreso de la Asociación Española para la Investigación y Desarrollo de la Terapia Familiar *¿Qué funciona en la terapia familiar? Investigación de proceso y resultado en terapia familiar* (Facultad de Ciencias de la Educación. A Coruña, junio de 2002).

XXIII Congreso Nacional de Terapia Familiar. *La terapia familiar del tercer milenio: retos y oportunidades* (Universidad Pontificia de Salamanca, noviembre de 2002).

VII European Conference on Psychological Assessment (Universidad de Málaga. Benalmádena, abril de 2004).

⁴ Castillo, J. A., Pérez Testor, C. i Davins, M. (en premsa). Investigación y práctica clínico-asistencial con mujeres maltratadas. A C. Pérez Testor i E. Alomar (Comp.), *Violencia en la familia*. Barcelona: Edebé.

Pérez Testor, C., Castillo, J. A. i Davins, M. (en premsa). Introducción: violencia en la familia. A C. Pérez Testor i E. Alomar (Comp.), *Violencia en la familia*. Barcelona: Edebé.

⁵ Pérez Testor, C., Castillo, J. A., Davins, M., Salamero, M. i San Martino, M. (2002). Memòria de Recerca. *Violència i parella: factors psicològics i emocionals limitadors del distanciament*, U/01-6.

⁶ Pérez Testor, C., Castillo, J. A., Davins, M., Salamero, M. i San Martino, M. (2003). Memòria de Recerca. *Unitat d'Atenció Especialitzada per a Dones Maltractades*. (Fundació Vidal i Barraquer). Amb el suport del Departament de Benestar i Família, de la Generalitat de Catalunya.

⁷ Pérez Testor, C., Castillo, J. A., Davins, M., Salamero, M. i San Martino, M. (en premsa). Personality profiles in a group of battered women: clinical and care implications. *Journal of Family Violence*.

El camp d'estudi dels maltractaments en les relacions de parella és relativament ampli i pot treballar-se des de diferents angles (social, polític, jurídic, psicològic, etc.), tots summament interessants per a poder debatre i complementar-se. Nosaltres ens posicionem en una **perspectiva psicològica o clínica**, i el motiu d'aquesta opció es basa en la intenció d'aportar coneixement de manera coherent amb l'objectiu que ens plantejem, el qual consisteix en examinar els estils de personalitat, la simptomatologia clínica i l'ajustament diàdic d'un grup de dones maltractades. Escollim aquest model perquè com a professionals d'assistència i salut en contacte constant amb les dones maltractades, ens resulta ser l'enfocament més útil per estudiar detingudament la situació psicològica de les dones víctimes, i per poder considerar, en últim lloc, els tipus d'intervencions clínico-assistencials més adients.

En un problema tant complex i multidimensional com és el del maltractament, qualsevol teoria que pretengui oferir un enfocament unicausal podem considerar-la reduccionista i limitada, perquè simplifica falsament el problema. Certament, tots els models fan aportacions valuoses, però cap d'ells per si sol permet entendre justament el fenomen de la violència conjugal en el seu conjunt. Tanmateix, no és possible abordar un tema com el que ens ocupa des de totes les seves vessants. Això requereix posicionar-nos per tal d'aprofundir en un nivell específic, sent conscients que qualsevol opció comporta, inevitablement, assumir les limitacions que se'n derivin.

Des d'aquesta perspectiva de caire eminentment pràctico-clínic i donat el nostre interès en l'estil psicològic, un referent teòric que està a la base d'aquest treball és el **Model de Personalitat de Millon**. Ens és atractiu perquè es concep com a "estils de personalitat" i inclou diferents àrees (cognitives, motivacionals, conductuals) com a font dels trets i diferències de la personalitat (Millon, 1986). L'autor desenvolupa una teoria d'aprenentatge biosocial dirigida a generar l'establiment i reconeixement de categories de personalitat a través de deduccions formals. Postula l'existència de patrons normals i anormals de la personalitat, basant-se en un *continuum* entre ambdós extrems (Millon, 1981). Potser el punt més interessant d'aquesta teoria, juntament amb el que ja hem comentat sobre la importància concedida als estils, és el de ser una teoria integradora que s'oposa a l'eclecticisme, ja que la integració és quelcom més que la coexistència de dues o més orientacions o tècniques prèviament discordants. A més, el model de Millon

té el valor afegit que intenta conjugar teoria amb avaluació i intervenció (Sánchez-López i Aparicio García, 1998).

Les ciències socials -i dins d'elles, la psicologia-, han sofert una revolució en el curs de l'últim segle, que primer fou inspirada per la filosofia positivista, i després matisada pels filòsofs idealistes i kantians, els quals afirmaven dogmàticament que és impossible estudiar l'home a la manera en que s'estudia una roca o un animal (Bunge, 1985). En aquest punt, convé recordar i mencionar la concepció falsacionista de la ciència, que sosté que el progrés científic del coneixement es deu a la invenció de noves teories i al descobriment de nous fets ajudats per aquestes. Fullat (1984, p. 118) recull el que sosté atrevidament Popper a "La Lògica de la investigació científica" (1990): "Allò que caracteritza al científic no és la possessió del saber o de veritats incommovibles, sinó la incessant **recerca crítica** sense preocupar-se de la veritat".

Considerem que els nivells de funcionament profund de les relacions de parella són d'una enorme complexitat, i ens serà precís estar oberts a revisar constantment les premisses essencials de tots els models. L'observació de la vida emocional de les dones maltractades és difícilment objectivable. Observem des de la nostra particular experiència interna i també des dels mites institucionals que deformen i parcialitzen la nostra visió (Salvador, 1998). A més, les parelles no existeixen en un buit social, i l'estructura de qualsevol d'elles està parcialment determinada per la cultura específica en que es mou (Dallos, 1996).

Aquesta consideració ens sembla propera a una epistemologia constructivista, en el sentit que no coneixem la realitat directament sinó en funció de les nostres construccions sobre la realitat. L'ésser humà construeix el coneixement del món exterior, participa activament en la interpretació de la realitat -i, per tant, aquesta és susceptible de ser interpretada de distintes maneres-. Des d'aquesta posició, s'esvaeix la idea de poder adquirir un coneixement "vertader", i el coneixement esdevé **un procés de construcció** que no pretén aportar veritats tancades i universals ni una interpretació única transhistòrica.

De fet, el pensament postmodern afirmatiu o positiu assumeix gran part del constructivisme social, és a dir, la idea bàsica que les realitats de les que parlem són

convencions socials establertes mitjançant el llenguatge, així com la interacció constant entre el subjecte i l'entorn social que el condiciona i desplega de diverses maneres. Però tot això sense abandonar l'aspiració de la ciència com a una empresa social a la recerca de la veritat, d'un ideal de veritat que pot ser avaluada pragmàticament, malgrat saber que mai podrem accedir totalment a ella (Coderch, 2001).

Com a investigadors, posem l'atenció a una determinada realitat, i “tota mirada sobre la realitat és un acte de selecció, de construcció i d'interpretació que es fa des d'un subjecte a un context” (Alonso, 1998, p. 17). No hi ha visió sense interpretació i no hi ha interpretació que no impliqui la singularitat d'una mirada (Larrosa, 1996). En la mateixa línia, Habermas (1989) diu que tot coneixement “objectiu” es troba sota determinades “condicions subjectives”, en tant que és **acte d'un subjecte**. D'acord amb Bachelard (1989, p. 27): “pels científics, reclamem el dret a desviar per un instant la ciència del seu treball positiu, de la seva voluntat d'objectivitat per descobrir el que queda de subjectiu en els mètodes més severs”.

En el nostre treball, més enllà de descriure i avaluar, ens complauria arribar, a una comprensió de l'experiència subjectiva de les dones maltractades i, seguint a Gadamer (1993), amb la intenció autèntica de la comprensió: esperar que “ens ensenyi quelcom”. Tot i així, en una part de l'anàlisi de les dades, utilitzem la “inducció” com a mètode, és a dir; un tipus d'argumentació que permet obtenir coneixements generals (hipòtesi) a partir de coneixements particulars (allò que està dins la hipòtesi). Sovint també s'anomena **mètode “hipotètico-deductiu”**, ja que a partir de les dades es formulen hipòtesis (inducció) i a partir de les hipòtesis es dedueixen dades (deducció).

El tema de la tesi doctoral com a problema de la realitat es situa a cavall entre els fenòmens humans i les realitats humanes metaempíriques. En avaluar l'estat psicològic de les dones maltractades, ens trobem en fenòmens humans; però al preguntar-nos “què és el maltractament en les relacions de parella?”, estem en realitats humanes metaempíriques, interpretant els fenòmens humans des de l'hermenèutica, en contradicció a l'exclusió total d'allò subjectiu que l'objectivisme pretén. Creiem necessari valorar cada vivència com a singular i concreta en un context determinat d'**entrevista**. El maltractament patit per les dones en mans de les seves parelles, al representar una valoració personal de l'impacte que aquest produeix en la vida de les

dones, requereix d'una comprensió del comportament humà des del seu propi marc de referència (Taylor i Bogdan, 1987; Pérez-Serrano, 1994).

La intenció d'aquesta recerca no és alterar ni modificar la realitat, no és provocar un canvi en el moment d'investigar. Tanmateix, som conscients que en el fet mateix d'administrar els **qüestionaris** ja estem intervenint des de l'exterior. Les persones no som autòmats, no reaccionem mecànicament. I nosaltres estem incidint sobre el que estudiem: les dones maltractades. Els qüestionaris que s'administren a les participants ens ofereixen unes dades quantificables que ens permeten analitzar-les i treure'n conclusions. En aquest sentit, estem tractant determinats aspectes de les dones com a fenòmens observables que es poden mesurar, controlar experimentalment i analitzar estadísticament.

Per tant, tot i que una part de l'anàlisi del treball s'orienta cap a una **metodologia qualitativa**, s'inclourà el **mètode quantitatiu**, al que en moltes ocasions les ciències empírico-socials com la psicologia, la sociologia, l'economia, etc. recorren: l'estadística. D'acord amb Cook i Reichardt (1986, p. 52), creiem que “és temps de deixar d'alçar murs entre els mètodes i començar a tendir ponts; (...) de superar el llenguatge dialèctic dels mètodes qualitatius i quantitatius”. Com expliquem a l'apartat del mètode, utilitzarem mitjans que ens permetin captar el factor subjectiu (entrevistes) per estudiar-lo en la seva interacció amb el factor objectiu (qüestionaris), però probablement ha estat la nostra experiència amb les dones víctimes i les observacions sobre el seu comportament el que ens ha permès obtenir algunes de les reflexions més importants. La metodologia qualitativa i la quantitativa són maneres d'obtenir el coneixement que duen a l'explicació comprensiva i a la comprensió explicativa dels fenòmens que s'estudien. Els dos tipus de coneixement poden beneficiar-se mútuament entre sí, i la ciència els utilitza de manera conjunta en moltes ocasions, donant garanties de la seva possible complementarietat (Cook i Reichardt, 1986; Pérez-Serrano, 1994).

A la part teòrica de l'estudi, desglossem les bases conceptuals i clíniques sobre el tema dels maltractaments en les relacions de parella, que sostenen tant l'aplicació empírica com l'organització temàtica dels capítols, partint d'allò més general fins a allò més singular i proper als objectius que ens proposem, és a dir; avançant en aquell moviment que consisteix en anar restringint al mateix temps que ampliant en profunditat l'àmbit

d'estudi. En primer lloc apuntem les motivacions i les particularitats del tema objecte d'investigació (capítol 1), i considerem convenient exposar què entenem per una “bona” relació de parella, de qualitat (capítol 2), en contraposició a una relació en la que existeix violència, definint què entenem per maltractament patit per les dones en el marc de les relacions de parella (capítol 3). Aportar algunes dades sobre la prevalença del maltractament en les dones, legitimen la necessitat de realitzar un estudi com el que ens proposem (capítol 4). I fer referència als dos enfocaments teòrics principals que han estudiat el fenomen de la violència familiar -el model sociològic i el model psicològic-, ens serveix per acabar posicionant-nos en aquest darrer, d'acord amb els objectius que ens plantejem (capítol 5). Tractem les variables de risc en la dona així com els factors que li dificulten el distanciament del maltractador (capítol 6), per endinsar-nos a revisar les conseqüències -bàsicament psicològiques- en la dona pel maltractament sofert (capítol 7). Finalment, exposem una aproximació al concepte de personalitat així com les alteracions que a aquest nivell es poden produir en les dones maltractades, de forma coherent amb la literatura que hem revisat (capítol 8).

Tot plegat permetrà -almenys aquesta és la nostra intenció- tenir una visió de l'estat actual d'aquest fenomen i emmarcar la part empírica del nostre treball. Al capítol 9, oferim una introducció, que ens duu a plantejar els objectius i hipòtesis de la recerca. Després, al capítol 10, descrivim les característiques de les 43 dones maltractades per les seves parelles que constitueixen la mostra, així com el disseny transversal descriptiu, el procediment i els instruments de mesura que hem utilitzat. I en els capítols 11, 12, 13 i 14, recollim els resultats i abordem la discussió, les limitacions i les conclusions finals, respectivament.

Pensem que la **investigació** no pot desvincular-se de l'**assistència**, que la recerca afirmada en uns fonaments teòrics ha d'estar al servei de la pràctica clínica i que, des d'un punt de vista psicològic, posar l'accent en la importància de considerar detingudament la situació emocional de les dones maltractades, permetrà promoure i dissenyar programes preventius, educatius i terapèutics que facilitin que la dona pugui disposar i/o recuperar capacitats i estratègies que li permetin tenir relacions personals més gratificants i saludables, així com una plena integració social.

Primera part:
Fonaments teòrics i conceptuals

Maltractament en les relacions de parella

Motivacions i particularitats del tema objecte d'estudi

Motivacions i particularitats del tema objecte d'estudi

“I es que las parejas, a diferencia de lo que suele pensarse, a menudo se manejan y se configuran a partir de códigos atávicos, cuando aún no existía el lenguaje y la palabra era solamente un grito”.

Servera, R. (2000). *El arte de la mirada oblicua* (p. 71). Barcelona: Ingoprint.

“Tenía un halo de misterio que nunca le había desvelado, a lo mejor porque carecía de él, y ella se lo había ido creando en su enamoramiento desmesurado. Porque si algo había tenido era un romanticismo desbordante y un idealismo platónico. Ya se sabe que, cuando se está enamorado, se puede llegar a disfrazar al ser amado con virtudes, a lo mejor inexistentes, para llenar posibles carencias”.

Becerra, Á. (2004). *De los amores negados* (p. 31). Barcelona: Planeta.

En aquest capítol, per una banda mencionem les motivacions principals que ens dugueren a escollir el tema dels maltractaments en les relacions de parella. Per l'altra, ens plantejem el sentit particular que pot tenir el fet que el maltractament tingui lloc precisament en el sí d'una relació amorosa adulta, i ressaltem la importància de poder pensar, d'entrada, en com es configura una relació de parella des dels seus moments inicials. La seva justificació es basa en una possible consideració de fons i és la de que, el que constitueix el fons emocional de l'atracció mútua en una parella, també pot ser la base que determina la intensitat dels seus conflictes. Fem esment d'algunes idees que ens resulten suggerents i que, tot i sorgir del marc psicoanalític, van més enllà i poden ser acceptades per altres enfocaments psicològics. Idees que, si bé difícils d'analitzar empíricament, ens permeten disposar d'un marc per a poder començar a pensar sobre les situacions en les que es produeixen maltractaments en les relacions de parella.

L'elecció pel tema dels maltractaments en les relacions de parella, va ser fruit d'un seguit de **motivacions personals i interessos comuns** que van anar progressant i avançant de forma paral·lela a mesura que poguérem anar concretant les bases que

sostenen aquest estudi. És cert que vam comptar amb diverses condicions favorables - com la de formar part d'un grup de recerca cohesionat en el que hi havia un acord compartit en considerar la importància i emergència de poder tractar un problema tant preocupant, d'abast social i d'enorme actualitat, com és el dels maltractaments- que propiciaven o inclòs facilitaven dur a terme un treball d'aquestes característiques. Però també és important remarcar que no va ser pas una tria poc pensada o casual, sinó que es venia gestant i elaborant des de feia molt de temps.

Durant la llicenciatura en psicologia, ja se m'anà desvetllant un interès creixent per la temàtica familiar i de parella. Com és la complexa vida familiar en la nostra societat i la nostra cultura? Quins canvis evolutius ha sofert la família a través del temps? Aquests i altres interrogants inicials, em dugueren a escollir l'assignatura de lliure configuració de "Família i Comportament Humà" impartida pel Dr. Pérez Testor, a la Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna (FPCEE, URL). Gradualment, em vaig anar adonant que les relacions de parella i familiars eren un tema d'actualitat important que em mereixien una atenció especial.

La violència familiar en general i el maltractament en les relacions de parella en particular, és un fenomen que genera una important preocupació social i s'ha convertit en un tema actual que apareix als mitjans de comunicació gairebé setmana rera setmana. Malgrat l'obtenció de més igualtats -imprescindibles en la nostra societat actual-, no sembla que això hagi calmat l'existència de determinades situacions violentes. Al contrari, l'emergència de la igualtat sembla haver posat al descobert les diferències irreductibles que fan a allò femení i a allò masculí. D'altra banda, sovint sembla que la falta de compromís o la posada entre parèntesi dels pactes i acords en la convivència, sigui un símptoma dels nostres dies que s'estén abastament i transcendeix la violència familiar. Davant l'observació d'un panorama tant ple de contradiccions i ambigüitats, ens preguntàvem, per exemple: quins són els processos que cimenten una relació estable i satisfactòria, saludable i ben ajustada i, per contra, els processos que acaben desencadenant maltractaments en una relació de parella?

Sortosament, qüestions com les exposades les vam poder anar pensant i estudiant com a membres integrants del "Grup d'Estudis i Recerca de la Família" (GERF), de la FPCEE (URL). Aquí mateix vaig realitzar el Doctorat Intensiu en Investigació Psicològica, i -

com comentava a la introducció- desenvolupar la tasca de recerca gràcies a l'obtenció d' una Beca Predoctoral per a la Formació de Personal Investigador (FI), de la Generalitat de Catalunya. Motivats també per un interès de l'Institut Català de la Dona (ICD), que promovia la realització de diferents treballs i entre ells, sobre el maltractament, vam apostar per aprofundir en aquest terreny.

Aquesta dedicació, ens va permetre elaborar diferents treballs en forma d'articles, capítols, pòsters, comunicacions, etc., al mateix temps que ens anàvem plantejant preguntes més focalitzades: com s'explica que una dona pugui suportar durant anys maltractaments brutals? Per què no es separen? Per què no només no els rebutja sinó que hi troba justificacions? Què passa i com està la dona quan finalment decideix rompre i posar fi a la relació? A partir d'aquesta pluja d'idees diverses i estimulants, vam començar a elaborar el disseny del present estudi, amb la progressiva presa de consciència sobre la importància i necessitat de realitzar una investigació com la que ens proposàvem. Certament, ser capaços de reaccionar davant un problema social requereix que prèviament siguem capaços de veure'l i anomenar-lo. Quan el podem anomenar, comencem a entendre que hi ha un col·lectiu que pateix sistemàticament i podem preguntar-nos sobre les maneres de tractar-lo.

La violència afecta a les relacions interpersonals en totes les seves formes i presenta múltiples aspectes segons el tipus d'objectiu que es persegueixi. Violència en situacions de conflicte armat, violacions, el tràfic de dones per la seva explotació en la prostitució o altres tipus de treballs, assetjament sexual en l'ambient laboral o al carrer, etc. són algunes de les esferes que la violència avarca. Dels diferents tipus de violència que existeixen en l'àmbit de la família segons a qui vagi dirigida (violència conjugal, violència als infants, violència a la gent gran, etc.), i segons la manera que adopti (psicològica, física, sexual, etc.), en el present estudi ens dediquem d'una manera específica a aportar coneixement sobre la violència en les relacions de parella i, més concretament, el maltractament contra les dones exercit per la parella o el cònjuge. Cenyim el contingut al **maltractament en la parella**, que constitueix, d'altra banda, el component nuclear de la violència familiar i a partir del qual es sol estendre freqüentment a altres membres de la família. I és que, per estrany que pugui semblar, la llar -lloc, en principi, d'estima, de companyia mútua i de satisfacció de les necessitats bàsiques per l'ésser humà- pot ser un lloc de risc per a les conductes violentes.

Quan el maltractament té lloc en una relació de parella, estem davant un marc que destaca per una **particularitat fonamental**: la parella; un tipus de relació especial, amorosa, en la que els dos membres que la componen s'escullen lliurement. El fet que el maltractament es produeixi precisament en el sí de dues persones que, en un determinat moment, el que suposadament predominava eren uns intensos desigs d'unió i d'estar amb l'altre, una atracció mútua, uns sentiments d'amor, etc., converteix qualsevol intent de comprensió sobre aquest fenomen en molt més inquietant i desconcertant. El maltractament és una vivència tant quotidiana com el poder i el desamor i, com dèiem, s'exerceix de molt diverses maneres i en els contextos més diferents, tot i que, seguint a Linares (2002), la seva rellevància creix exponencialment quan coexisteix amb una relació de dependència. Per això el maltractament que rebem d'un funcionari o un veí, no ens sol arribar a irritar d'una manera desmesurada, mentre que el que vivim en el sí de la família ens pot fer arribar a embogir. I és que és diferent que el maltractament es produeixi, per exemple, entre dos desconeguts i, fins i tot, entre pares i fills, que el maltractament que té lloc entre dues persones que, per les raons que siguin, van decidir escollir-se. Podria ser possible que, aquesta tria, influís en la manera de concebre les experiències abusives, probablement viscudes molt intensament i, en algun grau, amb certa ambivalència, sentint un ventall d'emocions ben dispars cap a la mateixa persona. No pretenem donar una resposta a aquesta qüestió, però sí posar de relleu que, si més no, es tracta d'una reflexió prou suggerent que reclamaria d'estudis posteriors per al seu aprofundiment.

La parella, formada per un "tu" i un "jo", dóna pas a l'existència d'un "nosaltres" i, en aquest "nosaltres", es pot viure l'amenaça de la presència d'un Altre, diferent, i en tant que diferent, potencialment qüestionable (Bermant, 2004). Aquesta visió ens situa en un nivell molt complex a l'hora d'abordar el fenomen del maltractament, perquè no podem oblidar que s'hi entrellacen la vida psicològica de cada membre de la parella, les internalitzacions corresponents de l'entorn en el qual cadascun d'ells s'insereix, i l'organització familiar, social, cultural i política de cada persona. Creiem, com apuntàvem, que el tema del maltractament conjugal ens demana aturar-nos a pensar, en primer lloc, en el món de **la parella des dels seus inicis**, és a dir, en com es forma una relació. D'aquesta manera, possiblement disposarem de més eines per mirar d'entendre el com es va "conformant" o "reformant" o "transformant" una determinada relació.

La capacitat per enamorar-se és un pilar bàsic de la relació de parella. Suposa la capacitat per vincular la idealització al desig eròtic, i el potencial per establir una relació profunda. Dues persones que descobreixen que s'atrauen i s'anhelen recíprocament, que són capaces d'establir una relació sexual plena que els procuri intimitat emocional i una sensació de realització dels seus ideals en la proximitat amb l'altre, estan expressant no només la capacitat per vincular l'erotisme i la tendresa, la sexualitat i l'ideal del jo, sinó també la capacitat per posar l'agressió al servei de l'amor (Kernberg, 1995). Scharff i Scharff (1987), descriuen l'enamorament com la sensació d'inundació d'un sentiment d'amor i passió cap a la persona estimada. Gran part de les energies es retirarien del món extern i es dedicarien a l'altre, provocant una sensació de manca de límits on les actituds internes, els sentiments i els impulsos, s'expressarien en la seva forma més plena. Per aquests autors, en l'aparellament hi ha un criteri conscient de conveniència i compatibilitat, però la relació estaria formada principalment per la intuïció, basada en un sentiment d'adequació.

Nosaltres, que ens dediquem a aquest àmbit, pensem que quan dues persones s'uneixen, porten a la relació, indefectiblement, el seu propi món intern. Teruel (1970), considera que aquests processos inconscients provenen de relacions molt primitives, i constitueixen elements dinàmics que operen automàticament quan s'enfronta una nova relació. En la mateixa línia, Dicks (1970) planteja que en l'elecció de parella s'ha de tenir en compte tres aspectes: l'individu amb les seves característiques personals, els factors socio-culturals que graviten entorn de la parella i els factors inconscients amb els vincles amor-odi. Per tant, podríem dir que en el moment d'escollir parella, intervenen mecanismes conscients i inconscients de la persona.

D'una banda, a nivell conscient, les normes socials i els valors personals determinarien aquesta elecció, però per altra banda, a nivell inconscient, existirien unes forces que actuarien, ens empenyerien i sobre les quals no hi tindríem cap mena de control (Bobé i Pérez Testor, 1994). En aquest sentit, l'elecció de parella no seria casual ni accidental, sinó que estaria motivada per raonaments complexes i profundament influïda per factors inconscients (Ottenheimer, 1970). Aquests mecanismes inconscients que estan influïnt en la dinàmica de la relació de parella i, per tant, en les motivacions de l'elecció d'un company/a per constituir una parella, constitueixen el fons emocional de l'atracció

mútua; però també són la base que determina la intensitat dels conflictes de parella (Bobé, 1994).

Tot i que molts d'aquests processos s'originarien en les relacions més primitives, ens sembla encertat pensar en que els vincles amorosos de la vida adulta i els nous llaços que s'estableixen, no són necessàriament meres repeticions de la situació familiar primerenca. Ja Klein (1937) afirmava que, a més de les primeres influències, actuen molts altres factors en els complicats processos que cimenten una relació amorosa. Les relacions normals adultes sempre contenen nous elements derivats de la nova situació: les circumstàncies, la personalitat de l'altre, i la seva resposta a les necessitats emocionals i als interessos pràctics de l'adult.

Diferents troballes suggereixen que les valoracions de les parelles respecte el seu ajustament diàdic abans del matrimoni són elevades i altament idealitzades (Bergner, 2000; Kurdek, 1999; Pillsbury, 2000; Sangrador i Yela, 2000). En el procés d'estructuració del vincle, la **idealització**, sobretot a l'inici, té un paper preponderant. I no només com a deformadora de la realitat sinó també com a promotora d'intensos i necessaris sentiments d'unió (Salvador, 1998). Podem definir la idealització com el procés mental en virtut del qual s'extremen les qualitats i valors de l'altre; d'aquesta manera, la persona queda investida en el nostre món intern de les màximes qualitats possibles. Consisteix en dissociar aquella part ideal i reprimir els sentiments d'odi cap a la persona estimada, de tal manera que únicament quedarien a la consciència els aspectes positius idealitzats (Armant, 1994). La idealització és un mecanisme de defensa contra l'ansietat perquè ens allibera de la contradicció interna que significaria percebre que inclòs en la persona més estimada existeixen moments, parts o aspectes que ens contradiuen, ens danyen o ens frustren. (Tizón, 1995). Del mode en com es manegi aquesta idealització inicial a mesura que la relació va avançant, es podrà viure per la parella d'una forma més integrada i satisfactòria o, contràriament, d'una forma en que la no assumptió de la nova situació podrà ser causa de malestar i conflictes en la parella.

Un concepte de gran utilitat en la pràctica clínica per comprendre determinats tipus de relacions de parella, és el de **col·lusió**, introduït per Laing (1961) en el marc de la relació terapèutica. L'autor descriu la col·lusió com un "joc d'autoengany mutu" i ve a

dir que s'intenta que l'altre sigui el que un necessiti disposar en ell per poder mantenir la imatge de sí mateix que es vol tenir. Posteriorment, altres autors aplicaren aquest concepte a les relacions de parella (p.e., Dicks, 1970) i el desenvoluparen a nivell teòric (p.e., Willi, 1978) definint-lo com "el joc conjunt no confessat, ocult recíprocament, de dos o més companys a causa d'un conflicte fonamental similar no superat" (Espina, 1995, p. 127). Des d'aquesta òptica, el conflicte fonamental no superat actuaria en diferents papers, fet que permetria tenir la impressió que un dels membres és el contrari de l'altre, però que es tractaria merament de variants polaritzades del mateix.

En aquest procés simbiòtic que anomenem col·lusió, els dos membres de la parella s'atribueixen inconscientment i mútua sentiments compartits. En el nivell profund, hi ha actituds cap a l'altre com si fossin parts d'un mateix i se'l tracta segons es valora aquests aspectes d'un mateix; en aquesta situació, els límits entre les parts del jo, i les de l'altre, són confusos (Armant, 1994). Així doncs, en les relacions de parella, es donarien comportaments progressius i regressius que, en part, produirien l'atracció i l'aferrament diàdic dels cònjuges. Però que, a la llarga, aquesta simbiosi podria fracassar perquè les porcions (delegades, desplaçades) transferides a l'altre cònjuge tornarien, incrementades, al propi jo i, per tant, ser causa de conflictes en la parella (Willi, 1978).

Actualment es reconeix sistemàticament la necessitat d'eliminar la visió individualista i de no atribuir un conflicte conjugal unilateralment ni al comportament d'un dels membres ni al de l'altre; existeix la tendència a considerar la parella com un tot, com un sistema. D'acord amb Linares (en premsa), la violència és una problemàtica essencialment relacional. Per Willi (1978), les maneres de relacionar-se dels cònjuges en conflicte depenen l'una de l'altra en forma circular, i un cercle no té, ni principi ni fi. Com assenyalen Bobé i Pérez Testor (1994), en tota relació, existeix una certa complementarietat, la qual pot esdevenir patològica o problemàtica si es rigidifiquen els papers de cadascun dels membres de la parella

Molt sovint, en l'assistència clínica, observem que el funcionament d'una relació de parella ve determinat, en part, per la forma en que s'inicià la relació i s'elegí a l'altre, amb les seves particularitats i motivacions. Aquest fet, tant difícil de constatar empíricament, posa de relleu la importància de tenir-lo en compte, si més no, com un

aspecte que ens pot ajudar a entendre el tipus de vincle i les dinàmiques adoptades, i veure si és possible establir alguns nexes que ens expliquin com, en aquella parella, la seva inadequada manera de resoldre els conflictes -a banda de moltes altres explicacions-, va acabar desembocant en violència.

L'amor i l'agressió es barregen i interactuen en la vida de la parella (Kernberg, 1995). Ens sembla interessant l'aportació de Truzzoli (2003) en el seu intent de posar llum sobre aquest tema. Segons l'autora, quan existeix una proximitat massa gran respecte a la persona estimada, allò més íntim es pot convertir en l'objecte de la major violència. Tanmateix, la manera de reaccionar davant aquesta proximitat alienant, és diferent segons cada persona. Una de les hipòtesis que hi ha sota les idees de Truzzoli és la de que, molts homes, es senten amenaçats quan estan massa a prop d'una dona, senten el temor de ser anul·lats per ella, i la necessitat de defensar-se els duu a intentar restablir una relació de desigualtat per allunyar l'amenaça, dominar, i assegurar-se d'aquesta manera retenir a la persona estimada i odiada a la vegada, per l'excessiva dependència cap a ella, que oculten molt poderosament. Des d'aquesta perspectiva, l'acte agressiu expressaria una gran necessitat que posaria en evidència la dependència afectiva d'un membre cap a l'altre.

Però habitualment, aquest tipus de relació no sol ser unidireccional. Barudy (1998) realitza una interessant descripció de la parella del cònjuge violent, on destaquen elements com una profunda fusió i una dependència o necessitat d'obtenir amor i reconeixement. Per aquest autor -que s'ocupa principalment del maltractament infantil-, les repetides disputes conjugals i la projecció dels problemes de la parella sobre els fills equivaldrien a mecanismes reguladors del conflicte sorgit de la frustració d'aquelles necessitats. Aquesta és tant sols una de les moltes maneres d'intentar comprendre el fenomen dels maltractaments en les relacions de parella, i al llarg d'aquest treball farem referència a d'altres formes diferents d'entendre el problema. Però que, per la seva estreta relació amb el contingut d'aquest capítol, hem preferit recollir-la aquí, com a idea suggerent que ens pot permetre reflexionar i avançar.

Fins aquí, hem introduït succintament algunes idees que ens semblaven interessants relacionades amb la forma en com s'elegeix parella i es configura una relació des del principi, perquè considerem que ens aproximem a una base a partir de la qual començar

a reflexionar sobre el tema dels maltractaments i les seves particularitats. En el proper capítol, ens dedicarem a parlar sobre la qualitat de les relacions de parella, i què entenem per una parella satisfactòria, de qualitat, amb un bon ajustament diàdic, per cenyir-nos posteriorment a conceptualitzar els maltractaments en la parella i les diferents formes que poden adoptar.

La qualitat de les relacions de parella

“Pareja, matrimonio, esposa, marido, cohabitación. El problema de la monogamia es que nunca hemos encontrado las palabras para nombrarla”.

Phillips, A. (1998). *Monogamia* (p. 42). Barcelona: Anagrama.

“No podemos pretender convertirnos en expertos de algo tan complejo como las relaciones sentimentales. El amor es una búsqueda esencial del ser humano y, como tal búsqueda, abre la puerta a distintos encuentros: el goce, el fracaso, el amor y, porqué no, la violencia. Lo importante sería poderlo pensar. Lo importante sería, también, querer buscar y no querer encontrar”.

Salvador, G. (en premsa). Pareja y violencia. A C. Pérez Testor, C. i E. Alomar (comp.). *Violencia en la familia*. Barcelona: Edebé.

Com apuntàvem, abans d’aproximar-nos a una descripció del maltractament en les relacions conjugals i com és concebut en aquest estudi, hem cregut convenient dedicar un capítol a la qualitat de les relacions de parella. I no només perquè hagi estat una temàtica que ha preocupat des de sempre, sinó també perquè la parella sol ser el component nuclear de la violència familiar i, per tant, requereix per part nostra el poder-la delimitar i concretar. Fem un breu repàs històric per plasmar com han interessat les relacions de parella al llarg del temps, i recorrem a diferents estudis que han intentat enumerar els elements comuns a les relacions amoroses. Després de definir, dins el marc d’aquest treball, una relació de parella, parlem de què suposa una relació satisfactòria, amb un bon ajustament, de qualitat, en definitiva; sana. En últim lloc, clarifiquem la distinció que, segons nosaltres, cal fer entre “conflicte” i “violència”.

Segons Alberdi (1999), les relacions de parella estan condicionades pel caràcter efímer que impregna la vida social de finals del segle XX i, per tant, influïdes per la multiplicitat, superficialitat i rapidesa. Això les converteix en vulnerables, coincidint amb el període de canvi respecte el significat del matrimoni. Efectivament, en l’actualitat, sense que hagi deixat d’existir la família nuclear tradicional, han aparegut

nous models i noves formes de funcionament familiar (Salvador, 1998), i cada vegada són una realitat més innegable altres tipus de relacions de parella, com les parelles que cohabiten, les famílies monoparentals, reconstituïdes, etc. (Espina, Pumar i Garrido, 1995).

El tema de les relacions de parella i la seva qualitat és un tema universal, que ha estat objecte de preocupació en les diferents societats i en les diferents èpoques. En els nostres dies, la parella segueix sent un **tema d'atenció preferent** des de la multitud de visions que s'aproximen a entendre-la. Les diferents escoles psicològiques (psicoanalítica, sistèmica, cognitivista, etc.) han anat construïnt estructures teòriques i tècniques que han permès aproximar-nos a les relacions de parella i familiars d'una manera o altra. És evident que tot aquest procés ha anat generant un major coneixement dels fenòmens inherents a la vida de les relacions de parella i els consegüents progressos en el terreny assistencial.

Com dèiem, el tema de les relacions de parella i de l'amor, ha preocupat des de sempre. És un focus prevalent en la literatura, el drama, la poesia, la música, la psicoteràpia..., s'ha tractat gairebé des de tot arreu. Per això també les seves definicions són múltiples, incloent les que el neguen o denigren que, òbviament, el confonen amb el seu contrari, el desamor. L'assumpte de l'amor, ha despertat un interès canviant i creixent al llarg de la història. Per citar un exemple, Singer, en els seus tres clàssics volums "*The nature of love, Vol I: From Plato to Luther*" (1984), "*The nature of love, Vol II: Courtly and romantic love*" (1984) i "*The nature of love, Vol III: The modern world*" (1987), traça l'evolució del concepte de l'amor des de Plató fins l'era moderna (Bergner, 2000). En efecte, ja Plató (s. IV a. c.), a la Grècia clàssica, va escriure sobre l'amor i les conseqüències de les relacions entre pares i fills. Però fent un gran salt, al s. XIX, es va produir tot un canvi social -amb la industrialització, l'allargament de l'esperança de vida, etc.- i van anar augmentant les publicacions, però els escrits sobre les relacions de parella de l'època eren sobretot moralistes, conservadors i basats en els valors matrimonials tradicionals. Un aspecte curiós és que, les primeres referències sobre relacions de parella, no diferenciaven entre parella i família (Bobé i Pérez Testor, 1994; Bueno, 1994).

A nivell assistencial, a finals dels anys trenta i principis dels quaranta, fruit de la demanda social, es crearen els primers serveis de consulta conjugal a EEUU i, més tard, a Anglaterra. Durant la primera meitat del segle XX, l'enfocament psicoanalític havia posat de manifest la importància de les relacions familiars en la gènesi dels conflictes neuròtics. Fou el primer model teòric rellevant que va tractar aquest tema, i l'article titulat "La família com a unitat social i emocional" (Ackerman, 1937), va tenir una repercussió considerable. La II Guerra Mundial també va ser un factor decisiu per emprendre un nou camí teòric i metodològic en la teràpia conjugal i familiar.

Durant les dècades dels anys quaranta i cinquanta s'anaren produint aportacions que, sortint del marc psicoanalític, anaven més enllà de l'ortodòxia freudiana amb l'abordatge de les relacions de parella i les dinàmiques familiars (Kriz, 1990). A més, durant aquesta època es popularitzà la psicologia social i la teoria de l'interaccionisme simbòlic, que influí notablement als autors sistèmics. A la dècada dels seixanta es començaren a establir diverses línies d'investigació en teràpia familiar (p.e., Watzlawick, Beavin i Jackson, 1967; Minuchin, 1967; Laing i Esterson, 1964; Selvini-Palazzoli, 1967). I, a finals d'aquesta dècada, s'inicià una fase de profund qüestionament epistemològic i metodològic en la que el major canvi produït fou l'adopció del constructivisme i l'èmfasi en l'atribució de significats compartits per la família (Feixas i Miró, 1997).

Al preguntar-nos pel significat de "relació de parella", hem de reconèixer, en primer lloc, que no existeix un concepte universal, perquè aquest també canvia segons el temps i el lloc. Tanmateix, moltes investigacions han procurat recollir tot un seguit d'**elements comuns** a les relacions amoroses -i també indicadors claus de la seva qualitat-. Per a Alberdi (1999), la parella és la unitat bàsica de convivència i d'identitat social, i alguns dels factors que més permeten el seu manteniment són: l'amor, el respecte mutu, l'enteniment sexual i l'estabilitat econòmica. Altres autors (p.e., Davis, 1985; Sternberg i Grajek, 1984), parlen de la comprensió mútua, el recolzament recíproc, i el valorar i gaudir estar amb la persona estimada (Myers, 1995). Alguns estudis revelen elements com el de la satisfacció i el compromís (p.e., Weigel i Ballard-Reisch, 1999), i diversos treballs també inclouen la intimitat (p.e., Harper, Schaalje i Sandberg, 2000; Larson, Hammond i Harper, 1998; Schwebel, Moss i Fine, 1999), entre d'altres.

En aquest punt, i per posar de relleu els diferents esforços dirigits a identificar els factors que intervenen en el complex estudi emocional de l'amor en les relacions de parella, ens sembla interessant mencionar-ne algun d'ells, com la concepció de l'amor per Sternberg (1989). En el seu treball, Tennov (1979), parlava de la passió⁸ i la intimitat⁹ com els factors bàsics de l'amor, però Sternberg completà l'esquema afegint un tercer element: el compromís¹⁰. Una dècada més tard, Sternberg (1999) va afegir un nou element, la història (personal i compartida) dels membres de la parella. D'aquest "triangle de l'amor" -en el que la llargada dels seus tres costats pot variar-, n'han sortit diferents versions. En el nostre país, una d'elles és la que proposa García Vega (2001), que completa el triangle amb dos altres components: l'afecte i l'interès i, seguint la nomenclatura d'Sternberg, proposa el nom de "el pentàgon de l'amor".

Són diverses les nomenclatures emprades per designar les relacions de parella. Per exemple, per a Balint i Norell (1973), el matrimoni és més que la reunió de dues persones i adopten el terme "entitat" que altres autors tradueixen per "díada". Aquests autors consideren que, la vida interna formada per esperances, desigs, desil·lusions i temors d'un cònjuge, interactua amb els mateixos elements del món intern de l'altre, i és a partir d'aquesta interacció que un pot formular teories sobre la vida conjugal (Bobé i Pérez Testor, 1994). Gomís (1994) analitza el **concepte de díada** i el defineix com:

(...) un minigrupo constituido por dos personas que establecen, a nivel consciente e inconsciente, un sistema dinámico y peculiar de relaciones cuya consistencia viene dada por el amor y la sexualidad. La integración de las dos personas a través de este sistema complejo de relaciones contituye la pareja como una realidad nueva y unitaria de tipo psicológico que va más allá de la suma de las dos personas que la componen. (p. 148)

⁸ Una relació apassionada és aquella en la que predomina un estat d'intens desig d'unió amb l'altre. Acull l'expressió de desitjos i necessitats com l'entrega, la pertinença o la satisfacció sexual (Sternberg, 1989).

⁹ Una relació íntima és aquella en la que predominen sentiments que promouen apropament, vincle i connexió. Inclou aspectes com: una comunicació profunda i honesta, respecte i comprensió de l'altre, confiança i enteniment mutu, compromís, recepció i entrega de suport emocional (Sternberg, 1989).

¹⁰ Una relació compromesa és descrita per Sternberg (1989) com aquella en la que predomina la decisió d'estimar a l'altre i el compromís per mantenir aquest amor. Suposa una disposició a acoblar-se a l'altre i fer-se càrrec de la relació.

En aquest treball utilitzem les paraules parella, matrimoni, companys i cònjuges com a sinònims per referir-nos a la unió d'un home i una dona -companys o ex-companys-, que conviuen o han conviscut junts, independentment de si han contractat matrimoni o no, perquè som conscients dels diferents tipus de relacions de parella que existeixen en l'actualitat. En estudiar el maltractament en les relacions de parella, creiem que d'entrada pot ser útil descriure, en els fragments que segueixen, què entenem per una relació de parella de qualitat, amb un bon ajustament diàdic, satisfactòria; per acabar arribant a una concepció de les relacions en les que es produeixen maltractaments, que tractarem més àmpliament en el proper capítol.

Parlar de **la qualitat de les relacions de parella** significa tractar un concepte molt complex, al voltant del qual en la literatura encara existeix un debat obert i fascinant. Com passa amb altres constructes psicològics, no existeix un concepte clarament estructurat de “qualitat de relació de parella” -més conegut en llengua anglesa com a *Marital Quality*-, però sí que podem plantejar-nos les dimensions que la componen: estabilitat, satisfacció, ajustament, felicitat, harmonia, benestar, etc. Tanmateix, aquestes dimensions tampoc estan rigorosament delimitades, ja que ens podem trobar que en la definició “d'harmonia” apareix el terme “ajustament”, o que en les definicions generals de “benestar” i “felicitat” s'utilitza el vocable “satisfacció”.

Podem considerar la qualitat de les relacions de parella com un indicador sintètic del funcionament conjugal i com un concepte molt proper al de la satisfacció matrimonial. Efectivament, molt sovint la qualitat i la satisfacció són utilitzats com a sinònims: les parelles caracteritzades d'alta qualitat conjugal es consideren parelles satisfetes, mentre que les parelles caracteritzades de baixa qualitat conjugal es consideren parelles insatisfetes (Eldridge, Lawrence i Christensen, 1999). Certament, l'existència d'una diferència entre qualitat i satisfacció encara es debat en l'actualitat. Podríem dir que la satisfacció implica l'absència de problemes i la percepció de benestar general, mentre que la qualitat es relaciona amb l'estabilitat i el desig de convivència, tot i que l'estabilitat no és garantia de qualitat. Tot i així, alguns estudis troben que l'alta estabilitat matrimonial és un indicador de la qualitat de les relacions de parella (Spanier i Lewis, 1980); i que la satisfacció matrimonial és la variable que té major influència sobre l'estabilitat (Karney i Bradbury, 1995).

Tanmateix, parelles en les que es produeixen maltractaments, sovint romanen en aquesta situació violenta durant molt de temps (estabilitat), i és difícil imaginar-nos que es tracti d'una relació de qualitat o satisfactòria. Amor, Echeburúa, Corral, Sarasua i Zubizarreta (2001), assenyalen que no s'ha de confondre la violència psíquica amb una mala relació de parella, però considerem que davant una relació de parella en la que existeix qualsevol tipus de maltractament, no podem parlar d'una bona qualitat relacional. A més, en tota relació que no sigui igualitària, incrementaran les possibilitats d'abús. De totes maneres, diversos autors proposen comprendre la qualitat conjugal com un concepte multidimensional i bipolar. "Multidimensional" significa entendre que la qualitat de les relacions de parella està determinada per més dimensions relatives a les específiques àrees de la relació -comunicació, recolzament, conflicte, etc.-, (Fincham i Beach, 1999). I "bipolar" significa que la qualitat conjugal no s'ha de considerar com una única variable amb un pol positiu i un pol negatiu que s'exclouen recíprocament, sinó que sembla estar formada per dimensions positives i negatives (Fincham i Lindfiel, 1997).

Com ja hem esmentat en l'aproximació terminològica de "qualitat", l'**ajustament diàdic** o acoblament entre dues persones, també és un concepte poc precís i això fa que en la literatura sobre el tema que ens ocupa sovint s'utilitzi indistintament aquesta dimensió i les ja citades. Més específicament, l'ajustament diàdic està profundament connectat a la idea de vincle. I vincle és tant unió, com allò que genera aquesta unió. Malgrat l'ús reiterat en psicologia d'aquest terme, cada vegada s'associa més a l'existència d'un fons amorós. En aquest sentit, el podríem definir com a unió emocional intensa (conscient i inconscient) que, des d'una base o intencionalitat amorosa, genera un estil de relació i de tracte amb la realitat. Vincle és conseqüència d'una experiència emocional compartida (Salvador, 1998). En treballs posteriors, Salvador (en premsa) entén el "vincle de parella" com el producte d'una aliança amb una finalitat, i visualitza la parella com un espai emocional i un temps -tempo amorós- que transitaria des d'allò biològic, sensorial i instintiu (aparellar-se) a allò amorós (ser parella).

Spanier (1976), defineix la díada com una relació primària entre adults que viuen junts. Per aquest autor, l'ajustament és un procés en continu canvi, amb una dimensió qualitativa, que pot avaluar-se en qualsevol moment temporal, i que va del bon

ajustament al mal ajustament. Spanier construí la *Dyadic Adjustment Scale* (DAS), un instrument que consta de 32 ítems i que serveix per mesurar la qualitat de les relacions de parella. Posa èmfasi en determinats elements d'una relació, més enllà de la satisfacció o la felicitat de cada membre de la parella (projectes en comú, temps compartit, grau de satisfacció amb la parella, etc.). Aquesta escala produí un cert impacte, i ha provocat l'aparició de nombrosos estudis que l'utilitzen i/o en fan referència.

Al nostre país, les investigacions més rellevants que han utilitzat la DAS, ha estat per diferenciar les parelles harmonioses de les no harmonioses i avaluar la qualitat de l'ajustament de les parelles (Cáceres, 1992; Pérez, Pérez Testor, Salamero, Castillo i Cabré, 1996, 1997), per avaluar l'ajustament diàdic en estudis de violència familiar (Cáceres, 2000; Echeburúa i Corral, 1998), per estudiar l'ajustament diàdic en parelles amb fills normals i amb patologia psíquica (Espina et al., 1994; Espina, Ochoa de Alda i Ortego, 2003), i en parels d'esquizofrènics (Espina et al., 2000; Espina, Ortego, Ochoa de Alda i González, 2003), i per intervenir en pacients de càncer i la seva parella (Cruzado i Labrador, 2000).

Una **parella satisfactòria** i amb bones perspectives és la que manté la capacitat de donar i rebre, de poder enfrontar els sentiments de frustració i hostilitat, de suportar les diferències individuals. Una parella que viu aquestes condicions és aquella en la que hi ha un intercanvi, cooperació, creativitat, resolució de la tensió dialèctica; capacitat d'objecte intern de la parella de tipus total, sense identifications projectives massives. És a dir, amb capacitat de reparació, que conduirà al creixement i desenvolupament de la parella (Bobé i Pérez Testor, 1994). Per a Kernberg (1995), "l'amor sexual madur" expandeix el desig eròtic i el converteix en una relació amb una persona específica, en la qual l'activació de les relacions inconscients del passat i les expectatives conscients d'una vida futura com a parella, es combinen amb la posada en marxa d'un ideal del jo conjunt. Implica un compromís en els àmbits del sexe, les emocions i els valors.

Aquesta comprensió dista molt del que podem observar en relacions en les que la dona és maltractada per la seva parella i en les que predomina un funcionament violent: en aquests casos, difícilment pot haver-hi creixement i bon ajustament, o el "respecte mutu" del que ens parla Alberdi (1999). Linares (2002, p. 23) defineix l'amor con un

“joc relacional, psicològicament nutricional” i entén el maltractament conjugal com un resultat de la interferència d’aquest amor. L’autor conclou matisant que els membres de la parella no és que no s’estimin, sinó que l’amor complex que senten entre ells es veu interferit en algun dels seus elements integrants, cognitius, emocionals o pragmàtics. D’altra banda, Kernberg (1995) assenyala que la maduresa emocional no assegura una estabilitat sense conflictes per a la parella. De totes maneres, creiem que es fa necessari diferenciar entre les nocions de “conflicte” i “violència”, com detallarem al final d’aquest capítol. D’altra banda, i continuant amb el que veníem exposant, considerem que les nocions fins ara citades -qualitat, ajustament, satisfacció- van íntimament lligades al **concepte de salut**. Com recull Gomis (1994, p. 149), l’Organització Mundial de la Salut, defineix la salut mental com la “capacitat per establir relacions interpersonals harmonioses”. I la definició de salut que es donà al X Congrés de Metges i Biòlegs de la Llengua Catalana (1976), va ser expressada en els següents termes: “la salut mental és una manera de viure autònoma, solidària i joiosa”.

Partint d’aquestes concepcions generals, entenem que una **parella suficientment sana** és aquella capaç de complementar-se i ajudar-se mútuament per al seu creixement i desenvolupament, amb una bona evolució del vincle i un augment de les satisfaccions personals, professionals i socials (Bobé i Pérez Testor, 1994). Des de la nostra perspectiva, l’equilibri i la salut mental no significa evitar els conflictes, sinó que suposa disposar de la força interna per tolerar les emocions doloroses i poder-les manejar. En aquest sentit, la capacitat de pensar és condició necessària perquè la parella no visqui en el caos i en “l’actuació”. La força del Jo de cada membre de la parella i la de la parella com a tal troba un gran aliat en la capacitat d’*insight*, entesa com “una aptitud i actitud de comprensió emocionalment activa d’aspectes de la pròpia personalitat (del propi *self*) i de la pròpia parella” (Gomis, 1994, p.158).

Acabem de veure que per a poder parlar d’una relació de parella de qualitat, no és suficient encabir-hi tot allò que hi ha de satisfactori, sinó que també té a veure amb la capacitat de la parella per manejar i resoldre els seus conflictes. Un moment vital de gran importància és quan la parella decideix tenir un fill. El naixement del primer fill transforma la parella en família; té lloc el pas d’una relació diàdica a una relació triàdica (pare-mare-fill). La **transició a la paternitat** és un procés que implica adaptacions

personals i familiars i requereix la reorganització de la parella per adaptar-se a les noves tasques i rols.

La literatura sobre el tema apunta que el naixement d'un fill s'associa a una disminució de la qualitat de les relacions de parella (Belsky i Rovine, 1990), encara que no queda clar si aquesta disminució és deguda a l'arribada del primer fill o a un deteriorament natural de les relacions de parella (Kurdek, 1991). Un estudi suggereix que és durant la transició a la paternitat quan el descens en la satisfacció matrimonial és més important (Tucker i Aron, 1993). Hi ha estudis que posen de manifest el paper que juguen els problemes de la parella en la etiologia de les pertorbacions en les relacions pares-fills, i demostren com la relació de parella afecta a la relació amb els fills, revelant així la importància de la intervenció primerenca en famílies, en especial, centrant-se en la transició a la paternitat (Cox, Owen, Lewis i Henderson, 1989).

Hi ha estudis sobre com afecta la perspectiva de ser pares en la parella, i s'ha observat que el temps de transició a la paternitat fa pagar "peatge" a l'adaptació de la parella, afectant la seva qualitat (Ahmad i Najam, 1998). Les tasques relacionades amb la cura i criança d'un bebè, els possibles canvis en les relacions de parella, la necessitat de comptabilitzar diferents rols, els canvis d'hàbits, les restriccions a la llibertat personal, les repercussions sobre l'activitat professional o els costos econòmics, són alguns dels aspectes que poden resultar problemàtics i que ajuden a entendre la transició a la paternitat com un procés potencialment estressant (Hidalgo, 1998). També s'ha vist com una "crisi" que pot portar tant al creixement psicològic com a la patologia (Gutmann i Huyck, 1994).

En el nivell microcòsmic de la vida familiar, la tensió entre ser pare i ser cònjuge és un repte, i algunes vegades difícil de manejar. Segons Clulow (1996), aquesta dificultat es relaciona amb el problema de manejar relacions de tres persones. La paternitat demana a les parelles redibuixar els límits en relació a una tercera persona, a ells mateixos -com a individus i com a parella-, i en relació al seu entorn social i econòmic. La tercera persona desafia el sentit d'exclusió i propietat en les relacions; introdueix diferències que poden generar conflicte. L'aparició dels fills sol produir un canvi profund en la parella; aquesta ja no està tant temps a soles, ni els dos membres de la parella poden estar tant pendents l'un de l'altre, i la dualitat exclusiva es limita (Willi, 1978). Així, la

transició a la paternitat examina la capacitat de les parelles per manejar els límits entre l'apropament i la distància, la intrusió i l'exclusió, la semblança i la diferència, estar junts i estar separats, etc. Segons Clulow, la conjugalitat i la paternitat s'han de veure constantment com un equilibri dinàmic que implica manejar els “dilemes del triangle”.

Tot i que estudis longitudinals troben que en la transició a la paternitat declina la satisfacció matrimonial, estudis recents van més enllà i demostren la varietat de les diferents adaptacions de les parelles (Cox, Paley, Burchinal i Payne, 1999), i les recerques més actuals identifiquen els aspectes tant positius com negatius de la paternitat (Johnson i Huston, 1998). Hi ha autors que parlen d'una continuïtat, i arriben a la conclusió que el grau d'adaptació a l'embaràs és la millor forma de predir com funcionarà la parella durant el primer any de paternitat (Belsky i Rovine, 1990). Per tant, sembla ser que **una bona relació prèvia** a la transició a la paternitat, és el millor predictor de que la relació de parella seguirà sent satisfactòria en la paternitat.

L'arribada d'un fill, en aquest sentit, més que provocar canvis espectaculars i inexplicables, el que faria seria accentuar les tendències ja presents en la relació entre els membres de la parella (Hidalgo, 1998). És a dir, que la transició a la paternitat actuaria com un amplificador, augmentant el volum de les dificultats que ja existien en el maneig de les seves vides. Per tant, les parelles que abans de la transició estan relativament bé, és més possible que s'adaptin millor un cop arribi l'infant (Cowan et al., 1985; Cowan i Cowan, 2000). És un fet que la qualitat de la salut matrimonial té el seu impacte en els fills, la qual cosa no vol dir que tots els nens o joves violents procedeixin de pares problemàtics. De totes maneres, si volem construir algun mitjà de prevenció a la violència, hem de partir des de la parella matrimonial (Ysern de Arce, 2001). Per aquesta raó també, hem volgut donar lloc al present capítol.

Com introduïem en fragments anteriors, en estudiar el maltractament en les relacions de parella, creiem que resulta imprescindible distingir entre la noció de “**conflicte conjugal**” i la de “**violència conjugal**”. En totes les relacions humanes, incloses per suposat les que es donen en la família, hi ha discrepàncies i conflictes, la qual cosa de cap manera vol dir que en tota relació existeixi violència. A més d'inevitables, els conflictes poden ser molt benèfics, perquè ens permeten créixer, és a dir, enfortir la personalitat i temperar el caràcter. Així doncs, els conflictes en sí mateixos no són

negatiu i són consubstancials a qualsevol relació de parella. El vincle amorós i la convivència generen sentiments de molt diversa índole, també violents. Viure unit a algú amb intensa comunicació, despullar-se físicament i emocional, significa moltes coses: gaudir, estimar, odiar, patir, etc. I tot aquest arc iris emocional ens defineix com a humans. Per això, és obvi que el vincle amorós també generi violència; tanmateix, allò important resideix en la capacitat de tractar-la (funció de contenció) (Salvador, en premsa).

Per tant, podem afirmar que donada la inevitabilitat del conflicte en les relacions interpersonals, el centre de la qüestió passa a ser el “mètode” utilitzat per a la seva resolució (Corsi, 1994). És a dir, que la qüestió de l'assumpte radica en la forma de resoldre el conflicte, que pot ser mitjançant el diàleg, la negociació, la conciliació, l'establiment de límits precisos, la distància o inclòs la confrontació. Però en un esquema d'igualtat sempre hem de poder trobar-hi mitjans racionals i respectuosos per resoldre els conflictes: el diàleg, l'escolta atenta, la tolerància, etc. (Torres Falcón, 2001). El que diferencia a una parella sana d'una parella violenta és que la primera utilitza formes adequades de solució de problemes, mentre que la segona recorre a la violència com la forma més ràpida i efectiva de tancar -provisionalment- un problema (Echeburúa i Corral, 1998). Seguint a Ríos (1998, p. 180), opinem que “la parella sana serà la que sap reaccionar davant la realitat no com una amenaça, sinó com davant d'un problema a resoldre”.

Per últim, i una vegada hem distingit les nocions de “conflicte” i “violència”, volem comentar breument que els termes “**agressió**” i “**violència**”, tot i que es solen usar indistintament -com en algun moment podem fer en aquest treball-, es poden distingir. Seguint a Espina (en premsa), l'agressió és entesa com una conducta natural adaptativa, intencional i propositiva, comú en el món animal. És una resposta normal enfront a circumstàncies adverses i orientada a la supervivència de l'individu i de l'espècie sota els límits de l'autocontrol. Mentre que la violència és una conducta negativa, excessiva, inapropiada i destructiva, que implica la “violació” física i emocional de l'altre, i danya la seva autoestima.

Després d'haver exposat la nostra concepció de parella i haver definit una parella satisfactòria, de qualitat, és probable que siguem més capaços d'apropar-nos a una

comprensió de les relacions de parella en les que es produeixen maltractaments, per acabar tractant i aprofundint en el maltractament contra les dones per part de les seves parelles. Almenys aquesta és al nostra intenció, que intentarem anar concretant en els propers capítols i que ens serviran, en últim terme, com a base teòrica i conceptual de la segona part del treball, l'aplicació empírica.

Conceptualització del maltractament en les relacions de parella

- 3.1. Aproximació al concepte de maltractament
- 3.2. Tipologies de maltractament

Conceptualització del maltractament en les relacions de parella

“El acontecimiento nos sobrecoge. Ocasionalmente, supera nuestra capacidad de interpretación, hurta la posibilidad de elaborar un discurso distanciado, sobriamente explicativo. El acontecimiento violento, sumado a la violencia estructural que desfigura el mundo, no puede, sin embargo, anular las potencialidades del pensamiento y del discurso, de la reflexión; de una reflexión que tiende a hacerse cargo -de forma frágil, de manera provisional- de las múltiples heridas, de la común tragedia cotidiana.

Reaccionamos al horror con sentimiento, con una inmediata sensación de dolor, de asco o de miedo. Reaccionamos también -o intentamos hacerlo- con el pensamiento y la palabra, con el discurso, que no siempre pretende explicar lo inexplicable sino tan sólo dar cobijo, y dar espacio y tiempos reflexivos”.

Lanceros, P. (2001). La tragedia, la herida. Reflexiones sobre la violencia, la guerra y la muerte. *ALOMA Revista de Psicología i Ciències de l'Educació*, 9, 43.

En aquest capítol, volem reflectir la importància d'estudiar el fenomen de la violència conjugal, ja que és un problema social que ens antany a tots, com a membres responsables de la construcció de la nostra cultura. Per aproximar-nos a la seva comprensió, hem destinat l'anterior capítol a exposar què entenem per una relació de parella satisfactòria, de qualitat, per donar pas a la descripció del maltractament en la parella, en les línies que segueixen. Posem les bases del nostre àmbit d'estudi a través de definir què entenem per maltractament patit per les dones en el marc de les relacions de parella i anomenem els tipus de maltractament que ocorren amb més freqüència -el maltractament psicològic, l'agressió física i l'abús sexual-, tot i deixar constància que hi ha altres maneres de categoritzar els maltractaments o actes violents. Està fora dels nostres objectius resumir la ingent bibliografia existent sobre el maltractament en la parella; tampoc pretenem en aquestes pàgines abordar exhaustivament els nombrosos interrogants que un tema tant complex suscita. Però sí que volem plantejar algunes propostes i delimitar certs termes optant pels més propers a un nivell psicològic i clínic.

3.1. Aproximació al concepte de maltractament

“Sintió cómo esos dolorosos minutos se iban convirtiendo en experiencias, cómo, con la primera decepción, el dolor se empapó en lo profundo de su alma, que sin sospechar nada se abrió a él”.

Zweig, S. (2004). *El amor de Erika Ewald* (p. 60). Barcelona: Acantilado.

La violència contra les dones constitueix un atemptat contra els drets humans i un obstacle per assolir els objectius d'igualtat i el ple desenvolupament de la persona en llibertat (ICD, 2000). Recordem que els articles 15 i 18 de la Constitució Espanyola garanteixen el dret fonamental a la vida i a la integritat física i moral, i en cap cas ningú pot ser sotmès a actes degradants o inhumans. Actualment, els maltractaments s'han convertit en un **problema social** a causa de la seva gran incidència en la nostra població i a la gravetat de les seqüeles tant físiques com psicològiques produïdes en la víctima (Echeburúa, 1994). Per tant, no és una qüestió que hagi de quedar tancada a l'àmbit privat o personal, sinó que té una dimensió pública, social. La violència conjugal és un fenomen aberrant i inacceptable que, desgraciadament, presenta un caràcter repetitiu i crònic. Habitualment, en efecte, la violència no apareix en forma d'episodi aïllat, accidental, sinó que succeeix una i altra vegada (Ravazzola, 1997). Des del nostre punt de vista, el maltractament en les relacions de parella és un problema multicausal, determinat per múltiples forces que actuen en l'individu, la parella, la família, la comunitat i la cultura on aquest es produeix, impeding o dificultant el desenvolupament integral de la persona.

És **difícil definir** el que és violent perquè d'entrada, aquesta possible definició canvia segons el context social i, per tant, amb cada època. El que en una societat es considera violent, en una altra pot passar inadvertit o estar justificat per les lleis, i el que en un temps pot haver estat legítimat, en un altre no. Així doncs, el que es defineix com a violent, canvia segons el temps i el lloc. D'aquí, l'enorme dificultat per saber com ha evolucionat la violència exercida contra les dones a nivell mundial i també, per tant, en el nostre país. En efecte, la violència en les relacions de parella i familiars ha experimentat un desenvolupament espectacular en les últimes dècades, potser perquè ha

augmentat de forma notable, potser perquè ara emergeix més a l'exterior o potser per una barreja de les dues coses.

Tanmateix, potser no es tractaria tant que hagi incrementat notablement sinó que, arrel de la nova definició social de la violència contra les dones i el seu tractament legal, mediàtic i polític, s'ha produït un "efecte atenció" que l'ha fet més visible i que fa pensar en un augment de la violència en els últims anys. Alberdi i Matas (2002), descriuen que, en analitzar l'evolució recent del maltractament conjugal, a la societat espanyola es planteja amb freqüència la hipòtesi de que hi ha més violència quan s'incrementa la llibertat i l'autonomia de les dones. Es considera que la rebel·lió de les dones davant una submissió que ja no estan disposades a suportar, reforça el mecanisme de la violència. I també assenyalen que, tot i que l'augment, l'autonomia de les dones no és pas la causa de la violència dels homes.

La problemàtica dels maltractaments contra les dones és un fenomen de recent investigació científica i d'atenció als mitjans de comunicació, i per això es pot tenir la idea que és més aviat un producte de la nostra societat actual (Rojas Marcos, 1995). Lamentablement, podem trobar dades que avalen que aquest problema té, des dels seus inicis, antecedents històrics i legals (Pérez del Campo, 1995). El llibre "L'esclavitud de la dona" d'Stuart Mill (1869), va ser el primer document significatiu que despertà la consciència pública sobre el patiment de les dones maltractades. Denuncià com d'injust o contradictori resultava que en una societat com l'anglesa, l'estructura jurídica de la qual estava fonamentada en la llibertat i la igualtat dels seus membres, limités els drets de la dona. En eliminar-se dels codis penals d'Occident els càstigs per a les "esposes desobedients" i en establir-se la igualtat legal amb l'home, quedà "aparentment" abolida la condició a la que havien estat sotmeses les dones durant tant de temps (Villavicencio i Sebastián, 1999). No obstant, sabem que en molts països les dones encara veuen violats els seus drets humans, civils i polítics (Amnistia Internacional, 1995).

Quant a la investigació d'aquesta problemàtica, és molt significatiu que en l'índex de la revista *Journal of Marriage and the Family*, des de la seva publicació l'any 1939 fins el 1969, no aparegui cap article amb un títol que inclogui la paraula violència. Això no vol dir, tanmateix, que no s'hagi investigat en aquesta àrea abans d'aquest any. En general, les investigacions inicials pretenien trobar explicacions unicausals sobre el

maltractament (p.e., Aguirre, 1985; Faulk, 1974; Pfrouts, 1978; Rounsaville, 1978), però a partir dels anys setanta -en gran part per l'increment de recerques feministes sobre el tema-, es passà a la utilització de teories i constructes que expliquessin les reaccions psicològiques manifestades per les dones com a conseqüència dels maltractaments, per comptes d'analitzar les possibles característiques personals o psicològiques de les dones maltractades. En el cinquè capítol intentarem justificar que, des del nostre punt de vista, no existeix una equiparació entre estudiar els trets de personalitat de les dones maltractades i culpar-les a elles del maltractament sofert, com sovint s'ha subratllat.

La violència s'ha definit de múltiples formes, i el fet que no existeixin definicions operatives uniformement consensuades per cada acte condueix, inevitablement, a una primera dificultat alhora d'estudiar la violència. L'arrel etimològica del terme violència remet al concepte de "força". El substantiu "violència" es correspon amb verbs com "violentar", "violar" i "forçar". A partir d'aquesta primera **aproximació semàntica**, podem dir que la violència implica sempre l'ús de la força per produir un dany. S'ha entès per acte violent, tot atemptat a la integritat física i psíquica de l'individu, acompanyat per un sentiment de coerció i perill (Perrone i Nannini, 1997). Globalment, també s'ha considerat tota conducta que per acció o omissió ocasiona dany físic, sexual, financer i/o psicològic a un altre membre.

Una definició consensuada, és la que recull l'article número 1 de la Declaració sobre l'Eliminació de la Violència contra la Dona elaborat per les Nacions Unides, i considera que la violència contra les dones és:

Qualsevol acte de violència basat en la pertinença al sexe femení que tingui o pugui tenir com a resultat un dany o sofriment físic, sexual o psicològic per a les dones, incloses les amenaces de tals actes, les coaccions o la privació arbitrària de la llibertat tant si es produeix en la vida pública com privada (ONU, 1995).

En una lectura rigorosa de la definició de les Nacions Unides, el primer que ressalta a la vista és la seva tautologia: definir la violència de gènere com "tot acte de violència basat en el gènere" és seguir donant voltes entorn a dues paraules. Tal i com reflecteix aquesta

Declaració, sembla ser que existeix el consens creixent que la violència contra les dones, independentment d'on i com tingui lloc, es comprèn millor dins el marc de "gènere"¹¹, ja que en part deriva de la condició subordinada de les dones en la societat. En indicar que l'acte de la violència s'origina precisament en el gènere, el que s'assenyala és que la condició de dona, ser dona, constitueix el principal factor de risc per ser víctima d'aquesta violència.

Per tant, i des del nostre un punt de vista, parlar de violència de gènere suposaria, en certa manera, estar d'acord en que l'home maltracta pel fet de ser-ho, i la dona és maltractada pel fet mateix en sí de ser dona. Com detallarem més endavant, no ens mostràrem del tot d'acord en aquestes afirmacions per les excepcions i matisos que recauen sobre elles i, per això, no utilitzarem l'expressió de "violència de gènere" en aquest treball. Tampoc ens servirem excessivament de la difosa formulació de "violència domèstica", pel fet de considerar-la poc precisa, perquè engloba multiplicitat de fenòmens (violència als infants, a la gent gran, etc.) i perquè, en efecte, a vegades la violència va més enllà de les fronteres pròpies de la llar.

D'altra banda, termes com "violència familiar" i "violència conjugal" han estat criticats des de perspectives feministes (Yllö i Bograd, 1988; Schechter, 1982), argumentant que aquests conceptes oculten les dimensions de gènere i poder que són fonamentals per entendre la violència contra les dones. Segons aquests enfocaments, tant en el nom de "violència familiar" com en el de "violència conjugal" s'oculta qui exerceix la violència i qui la pateix. Al deixar de parlar de dones maltractades i adoptar aquestes expressions, no només s'oculta qui pega a qui, sinó que es cerquen les causes precisament en l'espai on es produeix la violència, sense distingir entre víctimes i agressors (Torres Falcón, 2001). Com exposem seguidament, en el nostre treball parlarem indistintament de **maltractament patit (per les dones) en les relacions de parella i violència conjugal**.

D'entrada, des del nostre **posicionament psicològic o clínic**, creiem que no cal recórrer necessàriament al gènere per estudiar el maltractament en les relacions de parella. En primer lloc perquè, encara que el percentatge més elevat de casos sigui de violència de

¹¹ El constructe de "gènere" fa referència a les construccions socials que contenen conceptes del sí mateix, trets psicològics i rols familiars, ocupacionals o polítics assignats de forma dicotòmica als membres de cada sexe (Del Valle i Sanz, 1991).

l'home cap a la dona, no podem obviar que a vegades el maltractament és recíproc i pot produir-se de la dona cap a l'home (Bookwala, 2002; Flynn, 1990; Murphy i Bumenthal, 2000; Russell i Hulson, 1992), o entre parelles del mateix sexe. Tampoc compartim les idees de Lorente Acosta (2001) respecte a que la dona agressora és un “mite”, que sempre és prèvia la violència de l'home sobre ella, que les conductes de la dona són només una forma de defensa i que aquestes no aguanten els “criteris científics” per ser considerades violència. I, en segon lloc, perquè el nostre interès radica en intentar comprendre el patiment d'un humà -en aquest cas una dona- que ha sofert maltractaments i descriure les característiques psicològiques que presenta.

En síntesi, i pels propòsits d'aquesta investigació -que es basen principalment en conèixer els factors psicològics i clínics que presenten les dones maltractades en les seves relacions de parella-, no farem ús, en general o de forma reiterada, d'expressions com “violència de gènere”, “violència domèstica” i “violència familiar”. Podrem servir-nos alternativament dels termes “violència” i “maltractament”, amb preferència pel segon, ja que es refereix més específicament al contingut de la violència i és la paraula d'ús més comú que s'aplica a aquestes conductes. Malgrat que utilitzar la denominació de maltractament ha estat contestada per nombrosos autors perquè sembla suavitzar la importància de la violència, considerem que és un terme útil i que a partir d'ell ens és fàcil entendre la possibilitat de diferents nivells de gravetat d'aquestes situacions (Alberdi i Matas, 2002).

Com avançàvem, en aquest estudi parlarem de “maltractament (patit per les dones) en les relacions de parella” o “violència conjugal”, de forma similar. I, més concretament, quan ens referim al **maltractament en la parella**, estem eludint a totes les formes de maltractament que tenen lloc en les relacions entre els qui sostenen o han sostingut un vincle afectiu relativament estable (Echeburúa i Corral, 1998). Cada incident, encara que sigui l'únic, cal prendre'l seriosament i ser atès; però probablement el que constituïria una relació de violència pròpiament dita seria la reiteració dels atacs i la circularitat dels processos (Torres Falcón, 2001).

3.2. Tipologies de maltractament

“Tales acontecimientos, con su arrebatada violencia, suelen despertar un pesar que es tan terrible y trascendente que uno ya no lo siente como dolor, porque, en medio de la monstruosa conmoción, pierde la capacidad de comprender y de sentir con plena consciencia. Sólo siente cómo cae desde una altura de vértigo, sin aliento, sin voluntad e incapaz de resistirse, precipitándose a toda velocidad hacia un abismo que todavía no conoce, pero que siente cómo se aproxima, más y más cerca cada segundo, con cada pequeña unidad de tiempo que transcurre, que desaparece volando en su vertiginosa caída hacia aquel terrible final del que se sabe que lo destrozará y lo hará pedazos”.

Zweig, S. (2004). *El amor de Erika Ewald* (p. 86). Barcelona: Acantilado.

A nivell descriptiu, les tres tipologies de maltractament en les relacions de parella que es produeixen amb més freqüència són el maltractament psicològic, l'agressió física i l'abús sexual. Malgrat les limitacions que suposa recórrer a l'ús de categories per explicar situacions humanes tant complexes, pensem que discernir formes i graus de maltractament permet una anàlisi més fina, una descripció més detallada i un coneixement més precís del fenomen; permet comprendre que hi ha intensitats molt diverses i que les conseqüències i els costos individuals, familiars i socials varien sensiblement.

El **maltractament psicològic** és tota conducta orientada a la desvalorització de l'altra persona. Walker (1984), definí el maltractament psicològic en les relacions adultes com a totes aquelles conductes que minen l'autoestima o el sentit de control i seguretat de l'altre. Aquesta autora va dividir el maltractament psicològic en vuit categories: 1) aïllament de la víctima, 2) debilitat induïda per malestar o esgotament, 3) monopolització de la percepció, on s'inclou la possessió, 4) amenaces de mort o altres a la víctima, 5) degradació, en forma d'humiliació, insults i negació de privacitat, 6) ingestió a la força de drogues o alcohol, 7) estats alterats de consciència i 8) indulgències ocasionals que quan es donen de forma intermitent mantenen a la víctima amb l'esperança que el maltractament cessarà. En el seu estudi, Follingstad, Rutledge, Berg, House i Ploek (1990) utilitzaren sis tipus principals de maltractament psicològic: 1) ridiculització, amenaces verbals i insults, 2) aïllament social i econòmic, 3) gelosia i possessió, 4) amenaces verbals de maltractament, dany físic o tortura, 5) amenaces

repetides de divorci, d'abandonament o de tenir una aventura amb una altra dona, i 6) destrucció o dany a objectes personals als que es té cert aferrament o estima.

Existeixen altres propostes¹² que classifiquen conceptualment diferents tipus de maltractament psicològic, però en un àmbit més proper al nostre, és especialment interessant la classificació descrita per Amor et al., (2001), en la que defineixen el maltractament psicològic com un tracte caracteritzat per l'hostilitat (retrets, insults, amenaces), la desvalorització (menyspreu de les opinions, de les tasques, del cos de la víctima) i la indiferència (manca d'atenció a les necessitats afectives i als estats d'ànim) (Taula 1). També pot considerar-se com a tal l'adjudicació estereotipada de tasques servils, la limitació a la seva capacitat de treballar, el rebuig, la ridiculització, el silenci continuat -entès com una forma de maltractament emocional per omissió-, etc., és a dir; totes aquelles formes que puguin ubicar-se en l'esfera emocional que limitin la llibertat o neguin els drets i la dignitat de la persona. Però el maltractament psicològic -com ens recorda Linares (en premsa)-, no es limita a aquestes actuacions. Existeix una immensa gamma de possibilitats de maltractar psicològicament a través de la gran complexitat comunicativa verbal i analògica.

Taula 1. Maltractament psicològic: diferents formes de categoritzar-lo

Walker (1984)	Follingstad et al., (1990)	Amor et al., (2001)
1. Aïllament de la víctima	1. Ridiculització, amenaces verbals, insults	1. Hostilitat (retrets, insults, amenaces)
2. Debilitat induïda	2. Aïllament social, econòmic	2. Desvalorització (menyspreu de les opinions, de les tasques, del cos de la víctima)
3. Monopolització de la percepció (possessió)	3. Gelosia, possessió	3. Indiferència (manca d'atenció a les necessitats afectives i als estats d'ànim)
4. Amenaces	4. Amenaces verbals (de dany físic o tortura)	
5. Degradació (humiliació, insults, negació de privacitat)	5. Amenaces repetides (de divorci, d'abandonament o de tenir una aventura amb una altra dona)	
6. Ingestió (drogues o alcohol)	6. Destrucció o dany a objectes personals de la víctima	
7. Estats alterats de consciència		
8. Indulgències ocasionals de forma intermitent		

¹² Per exemple, NiCarthy (1986), Rodenburg i Fantuzzo (1993), Sonkin, Martin i Walker (1985).

L'agressió física és l'ús de la força contra el cos de l'altra persona, és qualsevol conducta que suposi agressió física: empentes, bufetades, puntades de peu, estrangulacions, etc., i poden ser actes realitzats amb objectes contundents o amb arma blanca. Existeix també el que s'anomena "violència física per omissió", que consisteix per exemple en privar a algú d'aliments, begudes, medicines, o impedir-lo sortir de casa seva. L'agressió física es pot classificar segons la gravetat de les conseqüències produïdes. En algunes investigacions es parla de lleu o molt lleu, moderada, greu i molt greu. Els termes i els límits varien; en general són arbitraris i deriven de l'apreciació legal del fenomen o de les regles per imposar una sanció o un càstig a l'agressor. Entre la violència física lleu i l'extrema, hi ha diferents estadis de diversa intensitat. A banda dels diversos graus, la violència física és la forma més evident de maltractament; la més difícil d'ocultar, la que deixa seqüeles de forma més immediata i la que les víctimes no poden minimitzar ni excusar fàcilment. Habitualment, les dones que són colpejades pels seus marits tendeixen a denunciar més o a demanar ajuda amb major freqüència que les víctimes de maltractament psicològic, precisament per la visibilitat de les agressions físiques (Alberdi i Matas, 2002).

L'abús sexual s'exerceix mitjançant pressions físiques o psíquiques que imposen relacions sexuals no desitjades mitjançant coacció, intimidació o indefensió. La violència sexual es produeix quan s'obliga a l'altra persona a mantenir relacions sexuals en contra de la seva voluntat, o d'una forma que ella no vol, ja sigui per la força o mitjançant coaccions. L'objecte de l'abús és la llibertat sexual de l'individu; les agressions sexuals van des de qualsevol tipus de contacte sexual no desitjat fins l'intent de violació, o la violació mateixa. En general, i seguint a Malacrea i Vassalli (1990), en la violència sexual podríem distingir tres graus de gravetat: 1) menys greu, consistent en petons sexuals i tocaments del cos vestit; 2) greu, amb tocaments del cos nu i penetracions manuals; i 3) molt greu, amb felacions, cunnilingus i penetracions genitals. De totes maneres, els límits entre la violència sexual i altres modalitats de maltractament físic a vegades no són molt precisos (Howes, Cicchetti, Toth i Rogosch, 2000). D'altra banda, i des del nostre punt de vista, la violència sexual conté les dues variants assenyalades anteriorment: sempre hi ha un sotmetiment corporal (maltractament físic) i sempre es vulnera la integritat emocional (maltractament psicològic). De manera coherent amb el que acabem de dir, estudis sobre els diferents

tipus de maltractament en les relacions de parella, apunten que l'abús sexual pot ser un indicador de major gravetat i que té una alta correlació amb el maltractament físic i emocional (Coker, Smith, McKeown i King, 2000; Widding i Janson, 1999).

D'acord amb la definició de les Nacions Unides, la violència contra les dones pot ser física, psicològica o sexual, i formen part d'ella les soles amenaces d'actes violents i la privació arbitrària de la llibertat. Com qualsevol classificació, la que acabem de descriure -maltractament psicològic, agressió física, abús sexual-, és només una tipologia que compleix fins descriptius d'utilitat per a l'anàlisi. De fet, sovint coexisteixen les diverses formes i intensitats del maltractament. És a dir, que la classificació descrita compleix una funció descriptiva i facilita l'anàlisi dels fets, però això no significa que aquestes variants siguin excloents. A part dels tres tipus de maltractament que acabem de mencionar, existeixen altres formes de maltractament i altres maneres de categoritzar-los. Així, per exemple, la **violència econòmica** o patrimonial -que no apareix en la definició de l'ONU (1995)-, en els últims anys ha estat cada vegada més reconeguda en la seva especificitat (Torres Falcón, 2001). Es refereix a la disposició efectiva i al maneig dels recursos materials (diners, béns, valors), siguin propis o aliens, de tal forma que els drets de l'altra persona siguin transgredits. En els casos de maltractament conjugal, quelcom molt comú i típic de la violència econòmica seria la destrucció d'objectes que pertanyen a la víctima.

A continuació recollim, de manera general i a tall d'exemple, alguns dels termes utilitzats per diversos autors i segons diferents perspectives teòriques, incloent la de gènere, però que ens serveixen precisament per posar en evidència les **múltiples formes de categoritzar** els maltractaments així com la **complexitat d'operativitzar** de forma consensuada aquest fenomen. Coker et al., (2000), diferencien quatre formes de violència en la relació de parella: agressió física, abús sexual, maltractament i abús emocional percebut. El maltractament es distingeix de l'agressió física pel seu caràcter crònic i continuat, i es defineix com el procés pel qual un membre d'una relació íntima experimenta vulnerabilitat psicològica, i pèrdua de poder i de control com a conseqüència de l'exercici de poder per part de l'altre membre a través de l'ús habitual de la força física, sexual, psicològica o moral. En el seu treball, els autors utilitzen el terme "psicològicament maltractada" per a caracteritzar la situació de la dona que en l'actualitat no rep agressions físiques o sexuals però que les ha patit amb anterioritat.

Ens sembla que aquest plantejament no té en compte que l'experiència de rebre qualsevol tipus d'agressió comporta, de manera automàtica, la presència de maltractament psicològic. En aquesta mateixa línia, creiem que el maltractament emocional sempre acompanya i en molts casos precedeix al maltractament físic (O'Leary, 1999).

Segons Perrone i Nannini (1997), la violència adopta dues formes distintes: la “violència agressió” i la “violència càstig”. La primera, es troba entre persones vinculades en una relació de tipus simètric, és a dir, igualitària. Ambdós membres reivindiquen la seva pertinença a un mateix *status* de força i poder, ja que qui domina en el terreny corporal pot no dominar en el psicològic, i s'accepta la confrontació i la lluita. La segona, és aquella que té lloc entre persones implicades en una relació de tipus complementari, és a dir, desigual. Es manifesta en forma de càstigs o manca de cura; un membre de la parella reivindica una condició superior a la de l'altre. En la “violència agressió” es dona una pausa complementària, que comprèn dues etapes diferents: l'aparició del sentiment de culpabilitat, que serà el motor de la voluntat de reparació, i en l'altra etapa, l'aparició dels comportaments reparadors com a mecanisme de l'oblit i la desresponsabilització, que serveixen per mantenir el mite de l'harmonia i la “bona família”. En la “violència càstig” no hi ha pausa, l'actor emissor considera que ha de comportar-se així; al no haver-hi pausa la violència roman oculta i pren un caràcter íntim i secret. Barudy (1998) conceptualitza el seu ús del maltractament amb una doble referència a la teoria de l'aferrament i a l'etologia humana. Descriu dues modalitats de violència física que a grans trets també coincideixen amb els dos tipus de Perrone i Nannini (1997): la “violència agressiva” i la “violència ideològica”.

Des d'una òptica familiar sistèmica, Linares (en premsa) exposa que hi ha tres grans espais que suggereixen quin és l'univers relacional subjacent al maltractament: les “triangulacions”, les “deprivacions” i les “caotitzacions”. Les triangulacions són situacions relacionals en les que els fills poden quedar atrapats en els jocs disfuncionals de la parella de pares. Les deprivacions són situacions en les que els fills són privats d'elements importants de les funcions parentals, d'una forma directa (parentalitat deteriorada), sense que apareguin a primera vista conflictes entre els pares (conjugalitat harmoniosa). I les caotitzacions són situacions que criden l'atenció d'instàncies externes a la família (serveis socials, etc.), perquè es tracta de famílies que posen de manifest

d'una manera més explícita les seves mancances. Segons aquest autor, el maltractament físic pot classificar-se com a negligència o violència, podent ser aquesta última activa (física o sexual) o passiva. Dins d'aquest mapa, la violència activa, remet a l'univers relacional del maltractament psicològic amb triangulació, mentre que la violència física passiva es situa en el camp de les deprivacions. Per altra banda, la negligència guarda una relació preferent amb la caotització i, per tant, amb la multiproblematitat.

Per alguns autors, la funció de la violència es pot descriure en un *continuum* que va des “d'expressiva” a “instrumental”. La “violència expressiva” es tracta d'una conducta agressiva motivada per sentiments d'ira i que reflecteix dificultats en el control dels impulsos o en l'expressió dels afectes. És freqüent el penediment espontani després d'un rampell impulsiu. La “violència instrumental” es dirigeix a obtenir un objectiu específic; la conducta agressiva és planificada, expressa un grau profund d'insatisfacció i no genera sentiments de culpa. És l'ús deliberat de la violència com a instrument d'influència social i d'afirmació de l'autoritat i el control sobre les dones (Babcock, Jacobson, Gottman i Yerington, 2000; Echeburúa i Corral, 1998).

Cobo Plana (1999), fa una anàlisi dels nivells de gravetat segons les formes en que es presenten les agressions, i les classifica en aïllada, reiterada, continuada, progressiva i desfermada. La violència aïllada només es produeix en ocasions excepcionals i és relativament lleu, mentre que la reiterada, a més de repetir-se en el temps, involucra als dos subjectes que s'enfronten. El maltractament continuat es tracta d'una violència continua i latent que es manifesta periòdicament, que apareix acompanyada d'amenaçes i que el seu pronòstic és de perpetuació. D'agreujar-se, passem al maltractament progressiu, en el que es produeixen salts de gravetat creixent, podent arribar a la violència desfermada en la que es produeix una lesió greu o la mort com a possibilitat, ja que l'agressor reacciona de manera incontinent davant alguna amenaça de pèrdua de control.

Abans d'acabar aquest capítol considerem important subratllar la idea que hem vingut exposant: tot i que establir diferents tipus de maltractament pot ser útil per a la investigació, qualsevol classificació no correspon necessàriament a una nítida diferenciació. Les diferents formes de maltractament regularment es presenten en diferents combinacions de manera alternada i amb distintes intensitats i manifestacions.

El nostre parer és que, **a banda del maltractament psicològic -que pot donar-se sense anar acompanyat de les altres formes de maltractament-, sempre que es produeix maltractament físic existeix maltractament psicològic, i quan es produeix violència sexual, aquesta també va acompanyada tant d'agressió física com de maltractament psicològic.** Com comentarem més extensament al setè capítol, sobre les conseqüències del maltractament en la dona, l'impacte del maltractament psicològic, considerat de llenguatge, expressat en paraules, fereix igualment el cos, deixant senyals, seqüeles, que constitueixen molts dels símptomes de les dones maltractades. Segons Bermant (2004), quan la violència traspasa els límits del cos de l'altre, amb freqüència, més que el cop en sí mateix, el que fereix és el dubte i/o la comprovació de **la intenció** agressiva de l'altre, el seu odi, aquest odi incomprensible que tendeix a la destrucció. No es tracta llavors només de l'acte violent sinó de la intenció violenta que emergeix darrera la màscara de l'amor. I és que, el maltractament, no acostuma a ser arbitrari o “perquè sí”, sinó que sol ser per obtenir algun benefici (dominar, controlar, manipular, etc.).

Amb la conceptualització del maltractament contra les dones per part de les seves parelles i la descripció dels tipus de maltractament que ocorren amb més freqüència, creiem haver subratllat l'enorme importància d'estudiar el fenomen de la violència conjugal, i ens sembla convenient dedicar el següent capítol a fer un breu recorregut per algunes dades i la prevalença de les experiències de maltractament en les relacions de parella considerant, a més, que les pròpies xifres legitimen la necessitat de realitzar una investigació com la que ens proposem.